

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO
GOSPODARSKI RAZVOJ DRŽAVE IZRAEL

Ljubljana, maj 2003

TEJA ŠUSTER

IZJAVA

Študentka Teja Šuster izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. Andreja Sušjana, in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 19. 5. 2003

Podpis _____

KAZALO

UVOD	1
1. ZGODOVINA JUDOV	2
1.1. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED JUDOVskega NARODA	2
1.2. PONOvNO NASELJEVANJE PALESTINE V 19. STOLETJU	4
1.2.1. RAZVOJ SIONISTIČNEGA GIBANJA	6
1.2.1.1. Balfourjeva deklaracija	7
1.2.1.2. Aktivnosti sionističnega gibanja	7
1.2.1.3. Glavni instrumenti Sionistične organizacije	8
1.3. SOCIALNO EKONOMSKE ZNAČILNOSTI OBLIKOVANJA	10
IZRAELske DRŽAVE	10
1.3.1. GOSPODARSKA PREVLADA JUDOV	10
1.3.2. NEGATIVNI UČINKI NASELJEVANJA JUDOV NA ARABSKO	11
PREBIVALSTVO	11
1.3.2.1. Judovsko-arabski spor	11
1.4. USTANOVITEV DRŽAVE IZRAEL	12
2. GOSPODARSKI RAZVOJ DRŽAVE V OBDOBJU 1948-1984	13
2.1. GLAVNI PROBLEMI IZRAELskega GOSPODARSTVA	14
2.1.1. INFLACIJA	14
2.1.1.1. Vzroki hiperinflacije	15
2.1.1.2. Stroški inflacije	15
2.1.2. BREZPOSELNOST	16
2.1.3. PLAČILNOBILANČNI PRIMANJKLJAJ	16
2.2. GOSPODARSKA RAST	17
2.2.1. HITRA GOSPODARSKA RAST V 50-IH	17
2.2.2. RECESIJA V 60-IH	18
2.2.3. PONOvNA GOSPODARSKA RAST V ZGODNJIH 70-IH	18
2.2.4. RECESIJA PO LETU 1973	18
2.2.5. FINANČNA KRIZA PO LETU 1979	19
2.3. EKONOMSKA POLITIKA	19
2.3.1. RESTRIKTIVNA MONETARNA POLITIKA V ZAČETKU 50-IH	19
2.3.2. POLITIKA POVEČANJA KONKURENČNOSTI	20
2.3.3. RESTRIKTIVNA POLITIKA IN TRGOVINSKA LIBERALIZACIJA	20
2.3.4. HURWITZEV NEUSPEŠEN STABILIZACIJSKI PROGRAM	21
2.3.5. ARIDORJEV NEUSPEŠEN STABILIZACIJSKI PROGRAM	21
2.4. DOLOČENE ZNAČILNOSTI IZRAELskega GOSPODARSTVA	22
2.4.1. DEVIZNI TEČAJ	22
2.4.2. INDEKSACIJA	23
2.4.2.1. Kritika indeksacije	23
2.4.2.2. Argumenti za indeksacijo	24
2.4.3. JAVNI DOLG	24
2.4.4. PRORAČUNSKI DEFICIT	24
2.4.5. IZDATKI ZA OBRAMBO	24

3. PROTIINFLACIJSKI PROGRAM LETA 1985	26
3.1. OBLIKOVANJE STABILIZACIJSKEGA PROGRAMA.....	27
3.2. CILJI PROTIINFLACIJSKEGA PROGRAMA	27
3.3. UKREPI VLADE ZA DOSEGANJE CILJEV	28
3.3.1. PRORAČUNSKI DEFICIT	28
3.3.1.1. Zmanjšanje izdatkov	28
3.3.1.2. Povečanje proračunskih prihodkov	28
3.3.2. DEVIZNI TEČAJ	28
3.3.3. TRG DENARJA IN TRG KAPITALA	29
3.3.4. POLITIKA DOHODKA.....	29
3.3.5. POLITIKA CEN	30
3.4. REZULTATI STABILIZACIJSKEGA PROGRAMA	30
3.5. DEJAVNIKI USPEHA	32
3.5.1. NOTRANJI DEJAVNIKI USPEHA	32
3.5.2. ZUNANJI DEJAVNIKI USPEHA	32
3.6. NEREŠENI PROBLEMI	33
4. IZRAEL OD LETA 1990 DO 2003.....	34
4.1. RAZCVET VISOKO TEHNOLOŠKIH PANOG	34
4.1.1. DEJAVNIKI USPEHA.....	34
4.2. GOSPODARSKA RAST	36
4.2.1. KONJUNKTURA V ZAČETKU 90-IH	36
4.2.2. RECESIJA V OBDOBJU 1996-1998	37
4.2.3. PONOVRNO OŽIVLJANJE V LETU 1999	37
4.2.4. DANES RECESIJA.....	37
4.2.4.1. Vzroki recesije	38
4.3. MAKROEKONOMSKI DEJAVNIKI.....	38
4.3.1. IZVOZ	39
4.3.2. UVOZ	40
4.3.3. GIBANJE EKONOMSKIH KAZALCEV V OBDOBJU 1991-2002	41
4.4. VPLIV IZRAELSKO-ARABSKEGA SPORA NA GOSPODARSTVO	42
IZRAELA	42
SKLEP.....	44
LITERATURA	46
VIRI.....	49
KRATICE IN SLOVAR	51

UVOD

2000 let po svetu razpršeni Judje, ki so bili ves čas tarča najrazličnejših oblik antisemitizma, so si leta 1948 končno priborili svoj košček zemlje - Palestine, ki so jo zapustili z zadnjo diasporo leta 70 n. št. Novonastala država se je kljub štirim večjim vojnam z arabskimi državami in nenehnem nizkem vojnem stanju hitro razvila in postala zahodna oaza sredi manj razvitega arabskega sveta, vendar pa močno osovražena in prezirana, ker si je polastila del arabskega ozemlja.

Ker imajo Slovenci o Judih in o Izraelu bolj malo znanja, oziroma se velikokrat opirajo na znane stereotipe, sem se odločila, da v diplomskem delu proučim nastanek in razvoj izraelske države. Pri raziskovanju te države sem se osredotočila predvsem na razvoj države z gospodarskega vidika, saj lahko pri tem uporabim znanje, ki sem ga pridobila na Ekonomski fakulteti.

Namen mojega diplomskega dela je proučiti, kako je prišlo do ustanovitve države Izrael, kakšne so bile gospodarske posledice, s kakšnimi gospodarskimi problemi se je spopadala nova država v svojem razvoju in kako jih je reševala. Raziskati nameravam tudi, kako je državi uspelo postati eden največjih centrov razvoja visoke tehnologije ter kakšno je gospodarsko stanje danes, ko je državo zajela recesija.

Diplomsko delo sestavljajo štiri večja poglavja. V prvem poglavju bom predstavila zgodovino judovskega naroda od njihovega izvora do njihovega zadnjega gospodarja na palestinskem ozemlju – Velike Britanije. Nato bom predstavila razvoj sionističnega gibanja, ki predstavlja temelj nove države. Proučila bom tudi, kakšne ekonomske posledice je judovsko priseljevanje prineslo tamkajšnjemu arabskemu prebivalstvu. Pod zadnjo točko prvega poglavja bom predstavila še samo ustanovitev države Izrael.

V drugem delu diplomske naloge bom proučila, s kakšnimi gospodarskimi problemi se je soočala nova država, kako se je z njimi spopadala in kako so določeni notranji in zunanji dejavniki vplivali na gospodarsko rast države. To poglavje sem omejila na obdobje od nastanka države do leta 1984, ki pomeni pomembno prelomnico v boju proti inflaciji, katerega bom predstavila v tretjem poglavju.

V tretjem poglavju bom torej predstavila celoten protiinflacijski program, ki se je zaradi uspešnih ukrepov zapisal v zgodovino svetovnega gospodarstva.

Zadnji del diplomske naloge predstavlja gospodarstvo Izraela v zadnjih trinajstih letih. To obdobje je zaznamovano s konjunkturo gospodarstva, ki je bila rezultat uspešne usmeritve v razvoj visoke tehnologije, ter z recesijo, v kateri je Izrael od leta 2001.

1. ZGODOVINA JUDOV

Menim, da je poznavanje osnovnih dejstev o zgodovini judovskega naroda izrednega pomena za razumevanje judovskega položaja glede težnje po ustanovitvi lastne države, pogojene z nikoli izkoreninjenim antisemitizmom¹, holokavstom² ter izraelsko-ameriškim zavezništvom. Nova država pa je s tem seveda izvor neizbežnega in še vedno nerešenega izraelsko-palestinskega konflikta. Poznavanje vloge in razvoja judovske dogme pri ohranitvi judovske identitete skozi tisočletja je izrednega pomena za razumevanje njenega vpliva na politično in notranje življenje Izraela.

Pri proučevanju zgodovine judovstva sem se opirala na literaturo tako judovskih kot nejudovskih avtorjev, s čimer sem nevtralizirala morebitno pristranskost določenih avtorjev. Mislím pa, da je pravica vsakega posameznika, da si na podlagi dobrega poznavanja zgodovine in tudi sedanje situacije na Bližnjem vzhodu ustvari lastno presojo o »judovskem vprašanju«.

1.1. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED JUDOVskega NARODA

Do konca 19. stoletja je bilo zelo malo znanega o prazgodovinskem izvoru judovstva. Nato pa so v Mezopotamiji prišli do velikih arheoloških odkritij v zvezi s prastaro sumersko civilizacijo in prastarimi ljudstvi Mezopotamije, med katerimi so bili tudi Judje.

Hebrejska plemena so kot nomadi okoli 18. st. pr. n. š. zapustila Mezopotamijo in se naselila v Kanaanu³. Nato jih je lakota pregnala v Egipt, kjer so 400 let živeli kot tlačani, in sicer do 13. st. pr. n. š., ko jih je Mojzes⁴ rešil iz egiptovskega suženjstva ter jih popeljal nazaj v Palestino. 1000 let pr. n. š. je kralj David zavzel Jeruzalem in združil razkropljena izraelska plemena v kraljestvo. Njegov sin modri Salomon je postavil prvi tempelj v Jeruzalemu. Leta 928 pr. n. š. pa je kraljestvo razpadlo na državi Izrael in Judejo.

Leta 720 pr. n. št. je Izrael postal asirska provinca, prebivalce pa so odpeljali v suženjstvo. Danes so ti znani kot 10 izgubljenih plemen. V obdobju 587-538 pr. n. š. so Judejo zasedli Babilonci, porušili tempelj in odpeljali večino Judov v babilonsko ujetništvo. Od tam jih je

¹ Izraz antisemitizem izhaja iz poznega 19. st. in označuje protijudovska stališča in dejavnosti (Unterman, 1997, str. 26). Pomeni predvsem sovražno delovanje ali diskriminacijo Judov glede na versko ali etnično pripadnost.

² Holokavst je oznaka za nacistično uničevanje Judov med drugo svetovno vojno.

³ Prvotno se je obravnavano ozemlje imenovalo Kanaan, nato Judeja in Izrael, sele z rimsko zadušitvijo judovskega upora, je provinca dobila ime Palestina.

⁴ Najbolj znan judovski prerok. Svetopisemska legenda pravi, da je faraonova hči ob bregu Nila našla judovskega novorojenčka Mojzesa in ga vzgojila. Okrog leta 1270 pr. n. š. je Bog določil Mojzesa, da reši judovsko ljudstvo iz misirskega suženjstva in jih pripelje nazaj v obljubljeni deželo Kanaan (Šobajčić, 1982, str. 31). Na gori Sinaja mu je Bog izročil skrinjo zaveze.

osvobodil perzijski kralj Kir in Judje so se vrnili v Palestino. Kralj Darij I. je dovolil zgraditi nov tempelj (Facts about Israel, 1996, str. 10-13; Šobajić, 1982, str. 48-51).

Leta 332 pr. n. š. so na tem območju zavladali Grki. Aleksander Veliki je osvojil perzijsko kraljestvo, zasedel Judejo in Jeruzalem, vendar je Judom dovolil, da so povsod živeli po svojih zakonih. Po njegovi smrti je bila Judeja priključena Ptolomejevemu Egiptu. V času egiptovske vladavine je v Judejo prodril močan helenističen vpliv. Leta 195 pr. n. š. je nad Judejo zavladala sirska dinastija Selevkidov, ki je Judom nasilno vsiljevala grško kulturo.

Leta 135 pr. n. š. je Makabejcem⁵ uspelo izbojevati neodvisnost cele Judeje. Hasmonejski vladarji so pričeli s politiko širjenja. Kraljema Janezu Hirkanu I. in Aleksandru Janeju je uspelo obnoviti meje starega izraelskega kraljestva, in sicer tako, da sta svojemu ozemlju postopoma priključila še Transjordanijo, Idumejo in sredozemsko obalo (Connolly, 1991, str. 8). Judovsko življenje je zopet doživelo razcvet.

Sledilo je obdobje rimske prevlade. Herod Veliki, ki ga je rimski senat leta 40 pr. n. š. imenoval za kralja Judeje, je prenovil in polepšal tempelj. S tem si je hotel pridobiti naklonjenost ljudstva, ki ga je sovražilo. Zaradi različnih vzrokov in neznosne vladavine Rimljanov je leta 66 n. š. prišlo do judovske vstaje in upornikom je uspelo razglasiti judovsko neodvisnost. Vendar Rimljani takega poraza niso pustili nekaznovanega (Connolly, 1991, str. 50). Vojska cesarja Tita je leta 70 n.š. porušila ves tempelj, razen zahodnega zunanjega zidu⁶. Pobitih je bilo milijon Judov. Leta 132 n. š., ko je cesar Hadrijan hotel na mestu požganega templja postaviti svetišče, posvečeno Jupitru, je pod vodstvom Simona bar Kohba prišlo do drugega judovskega upora. Po treh letih so Rimljani upor zadušili in začela se je judovska diaspora⁷ (Facts about Israel, 1996, str. 16; Piekalkiewicz, 1975, str. 5-8; Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str. 108,112). Judje so se razkropili po vsem svetu, kjer so se sprva ukvarjali s poljedelstvom, trgovino in obrtjo. S svojimi tehnikami obdelovanja in namakanja tal so prinesli velik delež k evropskemu poljedelstvu, predvsem vinogradništvu. Razvili so tudi ladjedelništvo in odprli pot svile in začimb z Daljnega vzhoda (Keller, 1992, str. 234).

Po razpadu rimskega imperija so Palestini vladali še naslednji osvajalci: Bizanc (326-638), Arabci (638-1072), Turki Seldžuki (1072-1099), križarji (1099-1291), egiptovski mameluki (1291-1517), Otomansko cesarstvo (1517-1917) in Velika Britanija (1917-1948) (Šobajić, 1982, str. 65).

⁵ Privzeto ime Jude Makabejca, voditelja Hasmonejcev, ki se je udeležil vstaje proti selevkidskim vladarjem Palestine (Unterman, 1997, str. 167). J. Makabejec je porazil Sirce, osvobodil Jeruzalem in leta 164 pr. n. š. očistil tempelj, ki so ga Grki oskrunili (Connolly, 1991, str. 8).

⁶ Kristjani so ta zid poimenovali Zid objokovanja, ki se uporablja še danes, Judje pa ga imenujejo Zahodni zid.

⁷ Diaspora je oznaka judovskih skupnosti zunaj dežele Izraela, ki pa jih druži skupno verovanje in čakanje na prihod Mesije, ki jih bo popeljal nazaj v rodno deželo. Nekatere teorije štejejo že babilonsko ujetništvo kot prvo judovsko diasporo.

V srednjem veku, in sicer od obdobja križarjev naprej, so bili Judje v diaspori podvrženi nenehnemu trpljenju. Krščanska cerkev, ki je pri tej obliki antisemitizma imela največji vpliv, je postopoma zmanjšala možnost življenja in delovanja Judov na minimum. Jude so degradirali tako psihično kot fizično. Lahko so se ukvarjali le s preziranimi dejavnostmi, to sta trgovina in finance. Nasilno so jih pokristjanjevali, odvzemali imetje, preganjali in še huje, izvajali množične pogrome. Krščanstvo je namreč Judom pripisalo krivdo za smrt odrešenika Jezusa Kristusa in jih proglasilo za nevernike. Ljudje in deloma tudi razne institucije so skovali neverjetne in včasih povsem nelogične izmišljotine, da bi tako opravičili preganjanje in pobijanje Judov. Med drugim so jih obtožili tudi za epidemijo črne kuge, ki je zajela Evropo sredi 14. stoletja. Kljub temu pa so mnogi Judje postali uspešni trgovci, bankirji, intelektualci, umetniki, skladatelji, zdravniki in znanstveniki, iz česar tudi izvira »judovska zarota«⁸ (Baletić, 1988, 38-91; Keller, 1992, str. 234; Interni viri Judovske skupnosti).

Judje v diaspori so preko judovskih skupnosti in sinagog ves čas ohranjali svojo vero ter sanjali o vrnitvi v Jeruzalem in novi judovski državi pod goro Sion. Iz nje tudi izhaja ime gibanja sionizem, ki se je razvilo v 19. st.

1.2. PONOVO NASELJEVANJE PALESTINE V 19. STOLETJU

V začetku 19. stoletja je živelo le 20.000 palestinskih judovskih staroselcev, in sicer večinoma v svetih mestih Jeruzalem, Hebron in Tiberias. Judovsko naseljevanje Palestine je potekalo v petih alijah⁹ Z ideološkega in organizacijskega vidika je bila najpomembnejša druga, takoimenovana pionirska alija, ki so jo večinoma sestavljali ruski judovski mladinci. Njihovo emigracijo so sprožili siromašenje judovskega prebivalstva v Rusiji in vsesplošni izbruhi pogromov. Mladi pionirji, privrženci socialistične sionistične ideje, so že v Rusiji izoblikovali judovsko delavsko sionistično gibanje in obrambne organizacije. V Palestini so začeli ustanavljati kibuce, središča, iz katerih se je začelo širiti sionistično gibanje. Organizirali so tudi polvojaško organizacijo Hagano, ki se je leta 1948 razvila v redno izraelsko vojsko. Z gospodarskega vidika pa je bila najpomembnejša peta alija, s katero je v obdobju 1933-1939 v Palestino prišlo še 235.000 judovskih priseljencev, od katerih je bila skoraj tretjina zelo premožnih Judov iz Nemčije. Gospodarski napredek palestinske judovske skupnosti se je s tem zelo povečal, saj je prišlo do velikega pritoka trgovsko-industrijskega kapitala. (Šobajić, 1982, str. 157-160).

⁸ Splošno razširjeno antisemitsko stališče je bilo, da naj bi Judje preko prostožidarskih lož zavladali celemu svetu. V rokah so imeli namreč večino denarja, zlata in medijev (Perčić, 2000, 287 str.).

⁹ Alija pomeni organizirano naseljevanje Judov v Palestino, ki so se odvijale v obdobju 1882-1939 (Šobajić, 1982, str. 158-162).

Naseljevanje v stari in hkrati novi domovini je bilo težavno. Arabci so se z nenehnimi vstaji upirali priseljevanju Judov. Vrhunec so dosegle leta 1936 s tri leta trajajočim arabskim uporom (Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str. 110). Hkrati je v Evropi Jude začel preganjati nemški nacionalsocializem, zaradi katerega je med drugo svetovno vojno v koncentracijskih taboriščih izgubilo življenje 6 milijonov Judov, kar je bila tretjina judovskega prebivalstva.

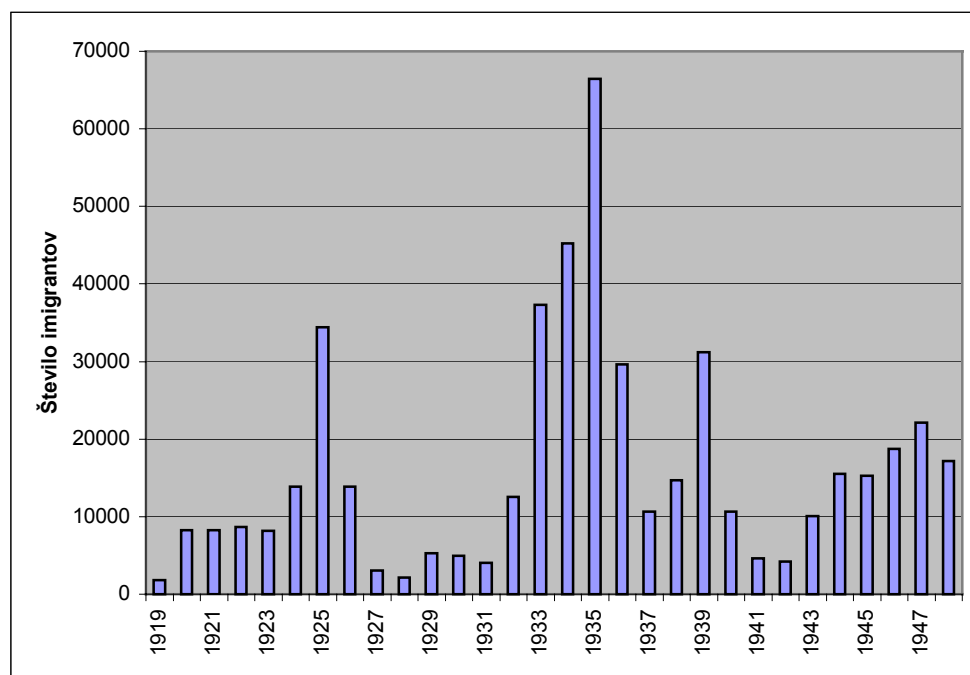
V tabeli 1 prikazujem, kako je naraščalo judovsko in kako arabsko prebivalstvo v Palestini v obdobju od leta 1922 do 1946, in sicer v absolutnem in relativnem številu.

TABELA 1: Demografski razvoj v Palestini v obdobju 1922-1946

Leto	JUDJE		ARABCI ¹⁰		OSTALI	SKUPAJ
	v abs. št.	v rel. št.	v abs. št.	v rel. št.	v abs. št.	v abs. št.
1922	83.790	12,9 %	557.641	85,9 %	7.617	649.048
1931	174.606	18,1%	782.054	80,9 %	10.101	966.761
1941	474.102	31,2 %	1,031.964	67,9 %	12.881	1,518.947
1946	608.225	32,9 %	1,221.846	66,2 %	15.488	1,845.559

VIR: Vekarić, 1983, str. 207.

SLIKA 1: Imigracijski pritoki judovskega prebivalstva v Palestino v obdobju 1919-1948

VIR: Sachar, 2000, str. 157.

¹⁰ Med arabsko prebivalstvo je vključeno prebivalstvo muslimanske in krščanske veroizpovedi.

Iz slike lahko razberemo, da je bil največji pritek judovskih priseljencev v letih od 1933 do 1939, ki ga uvrščamo v peto alijo.

1.2.1. RAZVOJ SIONISTIČNEGA GIBANJA

Sionistično gibanje se je začelo razvijati konec 19. stoletja v carski Rusiji, saj je bil tam položaj judovskih skupnosti vse težji. Večina ruskih Judov je iskala rešitev v izseljevanju v »Novi svet«, medtem ko je najmanjši del judovske inteligence v začetku osemdesetih let 19. stoletja ustanovil tajno skupino Ljubitelji Siona. Njihov cilj je bil vrnitev v »obljubljeno deželo« in s tem ustanovitev države Izrael, kjer bi Judje postopoma postali večinsko prebivalstvo. Na podlagi sporočila Stare zaveze¹¹, da je Bog obljubil sveto deželo Judom, je sionistični program uveljavljal prepričanje, da imajo torej na tej podlagi potomci starodavnega, antičnega judovstva, današnji državljani Izraela, zgodovinske pravice do svete dežele (Šobajić, 1982, str. 125-139).

Temelje političnega sionizma je postavil dunajski novinar Theodor Herzl, ki je v svojem delu Judovska država (1896) opredelil teoretične in politične osnove judovskega nacionalizma. Herzl je potrebo po ustanovitvi judovske države utemeljil z dejstvom, da kljub težnji Judov po asimilaciji, ta ni mogoča, ker bi jih antisemiti sovražili tudi, če bi se Judje popolnoma asimilirali. Leta 1897 je Herzl na prvem sionističnem kongresu v Baslu z ustanovitvijo Sionistične organizacije¹² (ZO) tudi uradno ustanovil sionistično gibanje (Collins, Lapierre, 1973, str. 47). Na tem kongresu so bila osnovana pomembna državniška telesa, kot na primer sionistični parlament. Izdali so spominski kovanec shekel, ki je kasneje postal splošno sprejeto plačilno sredstvo. Ustanovili so tudi svojo banko Jewish Colonial Trust. Uradni tisk pa je deloval v najpomembnejših svetovnih jezikih (Ferfila, 1993, str. 66). Prvotno pa njegov natančen načrt nacionalnega domovanja sploh ni imel konkretne geografske opredelitve, temveč se je nagibal k naslednjim možnostim: Argentina, Kalifornija, Uganda (Avnery, 1968, str. 45).

S sionističnim gibanjem so vzhodne in zahodne judovske evropske skupnosti prenehale gledati na Palestino z mistično-verskega stališča, temveč so se zavemale za reševanje judovskega vprašanja na osnovi »zgodovinskih pravic Judov do Palestine«. Predstavniki ruskih Judov so se na V. sionističnem kongresu leta 1902 zavzeli za ustanovitev JNF (Judovskega nacionalnega sklada) namenjenega nakupu zemljišč v Palestini (Šobajić, 1982, str. 125-139).

Dejstvo je, da so si toliko časa po svetu razkropljeni Judje predstavljali Palestino le iz Biblije in precej nenaseljeno. Povsem nepričakovano pa jih je presenetilo, ko so ugotovili, da tam živi

¹¹ V Stari zavezi Gospod pravi Abrahamu: »Zapusti svojo deželo, svojo družino in dom svojega očeta ter pojdi v deželo, ki ti jo bom določil. Iz tebe bom napravil veliko ljudstvo, blagoslovljen bodi!« (Plešnar, 1982, str. 546).

¹² ZO se je leta 1960 preimenovala v WZO, to je Svetovno sionistično organizacijo (Jewish Virtual Library, 2003).

še neko drugo ljudstvo in je odločeno svojo zemljo braniti. Šele leta 1925 je sionistični voditelj Haim Weizman, kasnejši prvi izraelski predsednik, prvič javno opozoril na pomembnost arabskega vprašanja (Collins, Lapierre, 1973, str. 50).

1.2.1.1. Balfourjeva deklaracija

Januarja 1917 je bil v sodelovanju z angleško vlado izdelan prvi načrt o naseljevanju Judov v Palestini. Z izbruhom prve svetovne vojne se je namreč zanimanje Anglije za Palestino izredno povečalo. Novo prelomnico na poti k nastaku judovske države predstavlja »Balfourjeva deklaracija¹³«, ki je leta 1917 prinesla Judom dobrodošlo podporo in pomoč njihovim željam s strani britanske vlade. (Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str. 108). Arabci pa so bili odločno proti vsakršni delitvi Palestine. Njihov predlog je bil, da bi bila Palestina ena država - arabska, v kateri bi imeli Judje enake pravice kot Arabci, vendar bi ostali manjšina. To je bilo seveda za Jude nesprejemljivo (Collins, Lapierre, 1973, str. 20).

1.2.1.2. Aktivnosti sionističnega gibanja

V obdobju od leta 1921 do 1945 je bilo delovanje akcijskega odbora ZO usmerjeno predvsem v naseljevanje in postavitev temeljev judovske nacionalne domovine v Palestini. Od leta 1945 do 1948 pa je bila glavna naloga razgibati judovske nesionistične organizacije in druge zahodne kroge, da bi bila v OZN izglasovana odločitev o ustanovitvi judovske države (Šobajić, 1982, str. 146).

Sionistično gibanje, ki se je od samega začetka dosledno izoliralo od arabske okolice, je ob podpori angleške administracije ustvarjalo osnovne samoupravne mehanizme, ki so predstavljali začetke bodoče judovske države. Tako je bila v obdobju 1918-1948 ustanovljena vrsta družbeno političnih organizacij, ki so bile pod neposrednim vodstvom Judovske agencije in so delovale vzporedno z mandatno upravo. Izoblikovale so se tudi številne politične stranke, ki so zavestno postale orodje oblasti in so opravljale številne naloge. Sionistične stranke so delovale na ravni diaspore znotraj struktur ZO z namenom širjenja sionizma, mobilizacije množic, izvajanja postopkov za doseg politične in finančne podpore ter izvajanja imigracije svojih članov v Palestino. V Palestini pa so politične stranke in ideološka gibanja sodelovala v izgradnji ekonomskih in političnih institucij. Poleg tega sta bili ogroženost in izpostavljenost palestinskih Judov vzrok za nastanek različnih judovskih vojaških organizacij, ki so imele ključno vlogo pri razvoju judovske skupnosti v Palestini.

¹³ Lord Balfour, angleški minister za zunanje zadeve, je 2. novembra 1917 poslal zasebno pismo uglednemu angleškemu Judu lordu Walterju Rothschildu, v katerem je izjavil, da je vlada podprla judovsko sionistično gibanje, s klavzulo, da nova domovina Judov ne sme škodovati pravicam nejudovskih Palestincev (Šobajić, 1982, str. 143). S stališča Britancev je bilo pismo poizkus prepričati severnoameriške Jude, da bi podprli zavezniško stvar, in pritisniti na ruske Jude, da bi med 1. sv. vojno pomagali obdržati Rusijo na strani Britanije (Unterman, 1997, str. 39). Tretji namen deklaracije in priznanja sionističnih zahtev pa je bila težnja probritanske judovske populacije po strateško pomembnem prostoru in zaščiti dostopov do Sueškega prekopa.

1.2.1.3. Glavni instrumenti Sionistične organizacije

Judovska agencija (JA)

Uradno je bila ustanovljena leta 1929 kot telo ZO in njena pristojnost je bila določena z ratifikacijsko listino ZN. Postala je svetovalno telo mandatske uprave in hkrati zunanje-politično telo ter politično središče judovske skupnosti. V Palestini je vodila akcije vse do ustanovitve države. Postopoma je ustanovila popoln administrativni aparat judovske skupnosti. Opravljala je vlogo sionistične vlade. Bila je organizator in voditelj Hagane, mobilizirala je judovsko javnost v času preganjanja nemških Judov, vodila je akcijo preseljevanja Judov iz nemških koncentracijskih taborišč leta 1948, pri OZN se je zavzemala za sprejetje odloka o ustanovitvi judovske države in drugo (Šobajić, 1982, str. 191). Kasneje, po nastanku Izraela, je bila njena vloga, da je delila finančna sredstva med stranke, financirala mladinske organizacije, vzgojne ustanove in drugo. Organizirala je tudi priseljevanja ter urejala nove poljedelske naselbine.

Histadrut

Orodje sionističnih levih strank, ki je bilo sprva generalna federacija judovskih delavcev, nato pa se je reorganizirala v gospodarsko organizacijo za reševanje zdravstveno-socialnih vprašanj vseh organiziranih in zaposlenih priseljencev. Še pred ustanovitvijo Izraela je postal Histadrut največji javni lastnik v judovski skupnosti in je odločal o vseh osnovnih proizvodnih vprašanjih. Ta organizacija je tudi vodila postavljanje novih kibucev in mošavimov¹⁴. Imela je vrhovno poveljstvo nad Hagano, ustanavljala je histadrutska podjetja in zadruga, bolniške sklade ter sodelovala pri izdelavi samostojnega judovskega izobraževalnega sistema (Avnery, 1968, str. 91).

Kibuci

Kolektivna agrarna naselja, ki so jih pod vplivom socialističnih in marksističnih idej ustanovili pripadniki različnih strank. Kibuci so bile prostovoljne združne skupnosti kmetov, v kateri ni bilo privatne lastnine in skupnost je bila odgovorna za zadovoljevanje potreb članov. Vzpostavljali so se na zemljiščih JNF. Pomen kibucev je bil v organizaciji in usmerjanju imigrantov. Bili so tudi instrument širitve judovske navzočnosti v Palestini in nepogrešljiv del obrambnega segmenta jišuva¹⁵. Kibuci so bili centri delovanja Hagane, predstavljali so logistično podporo in iz njih je prišlo največ častnikov Hagane in pripadnikov Palmaha. Zaradi svojega namena in položaja so predstavljali enega ključnih stebrov graditve domovine, saj so vplivali na razvoj posameznika, družbe ter izgradnjo kmetijskega in industrijskega sistema. Velik pomen kibucev je bil prav v obdelovanju in širjenju pridelovalne zemlje (Encyclopaedia Judaica, 1996, 10, str. 963-968; Nedog, 2002, str. 47-48).

¹⁵ Jišuv je bilo ime za Judovsko skupnost v Palestini pred nastankom države Izrael.

Mošavi

Mošav je kooperativno naselje, ki vključuje značilnosti kooperativnega in zasebnega kmetijstva. Ideja mošava se je razvila skozi iskanje vrste naselja, ki ne bi delovalo zgolj na nacionalnih in socialnih težnjah, zgrajenih na kolektivnih principih kibuca, temveč bi poleg tega izkoriščalo možnosti individualne iniciative in neodvisnega kmetijstva. Ustanavljale in vodile so jih različne politične stranke. V tridesetih letih je laburistična stranka Mapai ustanovila gibanje mošavov, ki je ustanovilo različne ekonomske in finančne inštitucije. To gibanje je posedovalo Skupni podporni sklad, Varčevalni in pokojninski sklad, Skupno zavarovalniško družbo in banko. Imelo je tudi oddelek za izobraževanje, kulturo, socialno službo za absorbcijo imigrantov in lastno glasilo (Encyclopaedia Judaica, 1996, 11, str. 435; Nedog, 2002, str. 48).

Mapai

Najmočnejša in vodilna delavska stranka, ki je imela največjo gospodarsko moč. Posrečilo se ji je v svojih rokah združiti oblast na vseh gospodarskih področjih od bank, velikih družb, do združenj lastnikov časopisnih kioskov in malih trgovcev (Avnery, 1968, str. 174).

Hagana

Polvojaška organizacija, ki je ob ustanovitvi države postala redna izraelska vojska. Znotraj nje so se med 2. svetovno vojno razvile elitne enote, imenovane Palmah.

Judovska kolonialna banka

Prva sionistična banka, kateri so sledile druge. Predstavljale so finančni instrument za doseg političnih in ekonomskih ciljev sionizma. Banka je bila od leta 1934 namenjena izključno bančni dejavnosti v Palestini, kjer je imela podružnico Anglo Palestine Company. Različna telesa znotraj ZO so nadzorovala njeno delovanje (Nedog, 2002, str. 16).

Judovski nacionalni sklad (JNF)

JNF je bil sklad za kupovanje zemlje, njeno izboljšanje in razvoj. Finančna sredstva so v sklad prispevale razne judovske organizacije in skupine. Bil je pod nadzorom izvršnega odbora ZO in kasneje JA. JNF je bil do leta 1947 glavni instrument širitve judovske kolonizacije, katerega dejavnost je potekala usklajeno s političnim vodstvom. Zemlja se je kupovala načrtno, tako da so se strateško pomembna zemljišča povezovala v strnjene celote kmečkih naselij. Leta 1947 je imel v posesti več kot polovico vseh judovskih zemljišč (Encyclopaedia Judaica, 1996, 10, str. 78; Nedog, 2002, str. 16).

Keren hajesod

Palestinski kapitalski sklad, ki je bil namenjen celotnemu gospodarskemu razvoju Jišuva. Sklad je, da je financiral imigracijo in kolonizacijo Palestine, zbiral sredstva tako sionistov kot nesionistov. Prispevki so se plačevali kot letni prostovoljni davek z določenim minimalnim vnosom. Keren hajesod je bil glavni finančni instrument sionistične dejavnosti. V sodelovanju z JNF je v ZDA ustanovil fond United Palestine Appeal, ki sta se mu leta 1939

pridružila tudi American Jewish Joint Distribution Committee in Nacionalna begunska služba, tako da je nastal fond United Jewish Appeal. Ta sklad je bil pomemben predvsem za pomoč podjetjem. Z njegovo pomočjo so se razvile mnoge kmetijske in industrijske dejavnosti, banke, gradbena podjetja, letalski prevozniki in drugi (Encyclopaedia Judaica, 1996, 10, str. 916).

Glavna življenjska vprašanja širše judovske skupnosti, kot so zdravstvo, prosveta in komunala, so se reševala pri najvišjem telesu judovske samouprave, to je Judovski skupščini. Pomembno je omeniti tudi, da je bila leta 1925 odprta prva hebrejska univerza na gori Scopus v Jeruzalemu. Zgradili so jo s prispevki zahodnih judovskih organizacij in je bila središče širjenja judovske kulturne in duhovne dediščine ter nove hebrejščine (Šobajić, 1982, str. 185). Pomembno je bilo tudi glasilo Die Welt, s katerim je ZO informirala javnost, služil pa je tudi kot propagandno sredstvo (Encyclopaedia Judaica, 1996, 16, str. 1097).

1.3. SOCIALNO EKONOMSKE ZNAČILNOSTI OBLIKOVANJA IZRAELSKÉ DRŽAVE

1.3.1. GOSPODARSKA PREVLADA JUDOV

Nagla judovska kolonizacija Palestine je imela močne socialno-ekonomske učinke tako na prebivalstvo kot na gospodarstvo. Sionistično gibanje je svoj cilj, to je naseliti in zagospodariti na »obljubljeni deželi«, dosegalo s pomočjo JNF. Naloga tega inštrumenta je bila centralizacija lastništva nad kupljenimi zemljišči v Palestini (Vekarić, 1983, str. 223).

Judovsko poseljevanje Palestine se je začelo po letu 1878 in Turkom, ki so vladali na tem ozemlju 400 let, je bilo to kar dobrodošlo. V tem so videli protiutež razdražljivim Arabcem in v prihodnosti mogoč dober vir davkov. Večinoma je šlo za zanemarjena, vendar zelo rodovitna tla, ki so jih osušili in kultivirali. Judje so v številnih primerih prekosili svoje arabske sosedé in jih izrinili s trga (Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str. 110).

Sionisti poudarjajo številne pozitivne učinke judovske kolonizacije, in sicer:

- izboljšán ekonomski položaj prebivalstva,
- palestinsko poljedelstvo je bilo deležno novih, nujno potrebnih investicij,
- modernizacija obdelovalnih površin,
- boljše razmere v zdravstvu,
- priložnost vključevanja arabskega prebivalstva v nove in modernejše ekonomske tokove.

Zadnje se mi zdi v nasprotju z dejanskim položajem, ki ga je ustvarilo sionistično gibanje, kajti novi lastniki obdelovalnih površin so zaposlovali izključno judovsko delovno silo. Poleg tega so sionisti zaradi težnje, da se zaščiti judovsko kmetijstvo pred konkurenčnim arabskim,

pozivali k bojkotu arabskega blaga, katerega cene so bile zaradi cenejše delovne sile precej nižje.

1.3.2. NEGATIVNI UČINKI NASELJEVANJA JUDOV NA ARABSKO PREBIVALSTVO

Kolonizacija je povzročila številne negativne učinke za arabsko prebivalstvo, ki jih poudarjajo predvsem nesionisti. Prekinila je namreč spontani družbeno-ekonomski razvoj arabske skupnosti ter njihovo etično in kulturno samostojnost. Povzročila je tudi precejšnje razslojevanje arabske skupnosti. Judovsko in arabsko gospodarstvo se je razvijalo ločeno, brez vsakršnega sodelovanja .

Posebnost judovskega zagospodarjenja v Palestini je za razliko od drugih kolonialnih držav, ki so na zavzetih ozemljih večinoma zavladatale z orožjem, da so Judje zavzeli območje Palestine s povsem legalnim nakupovanjem zemljišč (Vekarić, 1983, 202-217). To pa je bilo za arabsko prebivalstvo dramatičnega pomena. Kmečko prebivalstvo s teh prodanih ozemelj se je selilo v mesta, ki so bila večinoma že prenasočena. Sloj arabskega delavskega razreda je hitro naraščal, povečevalo se je število sezonskih delavcev in nezaposlenih fizičnih delavcev. Arabska buržuazija se ni več razvijala, arabska veleposestniška aristokracija pa je s prodajo najkvalitetnejših obdelovalnih površin JNF izgubljala ekonomske osnove svoje politične dominacije (Šobajić, 1982, str. 376).

1.3.2.1. Judovsko-arabski spor

Spor med tradicionalno skupnostjo in evropskimi judovskimi priseljenci je bil neizbežen. Za kontinuirano zaostrovanje arabsko-judovskega konflikta se je najpogosteje iskalo vzroke v ideološko-verskih razlikah, Vekarić pa meni, da so le posledica opisanih socialno-ekonomskih sprememb (Vekarić, 1983, str. 220). Glede vzrokov za arabsko-judovski konflikt se do določene mere strinjam z avtorjem, saj so levantski Judje¹⁶ in Arabci stoletja živeli v slogi, obojestranskemu razumevanju in sožitju. V času turškega imperija so namreč oboji živeli v skoraj izenačenem gospodarskem položaju. Do usodnega preobrata v judovsko-arabskih odnosih je prišlo prav z razvojem sionističnega gibanja leta 1897, ko se palestinski Arabci nikakor niso strinjali s sionističnim ciljem (Šobajić, 1982, str. 162). Vzroke za arabski gospodarski polom pa je potrebno iskati v njihovi družbeno politični neenotnosti, razcepljenosti, neorganiziranosti, pomanjkanju razvojne in obrambne strategije, odsotnosti vodstvenega kadra ter slabih odločitvah vodilnih ljudi. Na ozemlju Palestine niso oblikovali nikakršnih temeljev za bodočo državo. Rezultat tega je bil, da sta si po 1. izraelsko-arabski vojni tisti del Palestine, ki naj bi po načrtu ZN o delitvi Palestine postal Arabska država, priključila Jordanija in Egipt in ni nastala Arabska država. Ta del je leta 1967 zasedel Izrael in je danes znan kot Zahodni breg in Gaza.

¹⁶ Levantski Judje so tisti Judje, ki niso zapustili Palestine in so ves čas živeli na palestinskem ozemlju.

Na izraelsko-arabske vojne se v svojem delu ne bom natančneje osredotočala. Povem naj le, da je od nastanka države Izrael državo zaznamovalo 5 večjih vojn, in sicer v letih: 1948, 1956, 1967, 1973 in 1982 (Šobajić, 1982, str. 246-326). Menim pa, da so poleg materialnih interesov sprtih strani, to je ozemlja, vodnih in surovinskih virov, mej, vodnih in suhozemnih prehodov, trgov, problema delovne sile in problema beguncev, izrednega pomena tudi kulturni, religiozni in emoncialni dejavniki.

1.4. USTANOVITEV DRŽAVE IZRAEL

Britanci so po prvi svetovni vojni ovirali naseljevanje preganjanih Judov, da bi obdržali svoj položaj v arabskem svetu. Leta 1939 so umaknili Balfourjevo deklaracijo in se izrekli za ustanovitev palestinske države, ki naj bi nastala v naslednjih desetih letih in bi jo obvladovala arabska večina. Toda Arabcev to ni zadovoljilo (Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str.110). Kljub angleškemu omejevanju judovskega naseljevanja so politično-vojaške in gospodarske skupine sionističnega dela palestinskega gibanja nemoteno nadaljevale svoje delovanje vse do umika poslednje angleške vojaške enote iz Palestine. Čeprav nekateri izraelski avtorji menijo drugače, sta Anglija in Judovska agencija v obdobju od 1939 do 1945 kar tesno vojaško sodelovali (Šobajić, 1982, str. 175-176). V letih 1946 in 1947 pa so potekali boji tudi med judovskimi oboroženimi organizacijami in britanskimi silami in ko Britanci niso bili več kos spopadom med Judi in Arabci, so pozabili na svoje ozemeljske ineterese, kamor jih je vabil vonj po nafti, in so palestinski problem prenesli na Združene narode.

Med drugo svetovno vojno je bilo 6 milijonov Judov žrtev grozljivega nacističnega genocida, katerega namen je bil »dokončna rešitev judovskega vprašanja«. Velika nesreča evropske judovske skupnosti in nato še »nürnberški proces« sta v evropski demokratični javnosti vzbudila velike simpatije do preživelih žrtev holokavsta (Šobajić, 1982, str. 213).

Generalna skupščina ZN je 29. novembra 1947 sprejela resolucijo o razdelitvi Palestine na judovsko in arabsko državo, Jeruzalem pa je izločila kot posebno območje pod svojo upravo. Podprle so jo vse tedanje velesile, še posebej ZDA in SZ ter Francija. VB pa se je vzdržala. Njeno podpihovanje arabske invazije v Palestino je bil njen zadnji poskus, da bi rešila svoje pozicije v tem delu sveta. Glavna vzroka za podporo Zahoda sta bila politične narave. Zahod si ni želel enotnega arabskega sveta, Izrael pa bi predstavljal oviro med Afriko in Azijo. Drugi vzrok pa je bil ta, da je Evropa s priznanjem države Izrael dejansko rešila »judovsko vprašanje« in ga tako prenesla na Bližnji vzhod.

Štirinajstega maja 1948, na dan odhoda angleških čet, je generalni svet ZO razglasil judovsko državo, čeprav so dobili samo polovico ozemlja, ki so ga zahtevali. Judovski sklep o razglasitvi države se je opiral na velike simpatije mednarodnih faktorjev ter na obstoječi mehanizem judovske skupnosti (Šobajić, 1982, str. 243-244). Arabci takšne ureditve niso sprejeli in posledica je bila vojna za neodvisnost, ki se je uradno začela takoj po razglasitvi Izraela za neodvisno državo. Čeprav je bil Izrael tako materialno kot številčno šibkejši, se je

ubranil napadov petih arabskih držav (Sirija, Egipt, Jordanija, Libanon in Irak) in si celo povečal ozemlje za 30 % v primerjavi z obsegom, ki ga je določal delitveni načrt. Po ustanovitvi Izraela je območje zapustilo več kot pol milijona Palestincev (Severna Afrika in Arabski polotok, 1994, str. 108).

2. GOSPODARSKI RAZVOJ DRŽAVE V OBDOBJU 1948-1984

V tridesetletnem britanskem mandatu nad Palestino se je vzporedno in povsem ločeno od manj razvitega arabskega sektorja razvijalo precej moderno gospodarstvo judovskega sektorja. S prihodom premožnejših nemških Judov sredi tridesetih let 20. stoletja so se razvila prva večja podjetja na področju lahke industrije, ki so med drugo svetovno vojno preskrbovala angleško poveljstvo na Bližnjem vzhodu. Ob nastanku države pa so bila ta podjetja solidna osnova za začetek gospodarskega razvoja Izraela predvsem na področju prehrabene, gradbene, tekstilne, kemične, steklarske, kovinsko-predelovalne, elektronske, keramične, lesne, usnjarske in papirne industrije ter na področju obdelave surovih diamantov. Nova država, ki je obsegala 20.000 km², je imela 800.000 prebivalcev. Prvi korak nove izraelske vlade je bil na široko odpreti vrata novim judovskim priseljencem, in sicer najprej iz taborišč na Cipru, Evrope in nato iz arabskih držav (Halevi, 1991, str. 121; Šobajić, 1982, str. 387). S tem je prišlo do hitrega porasta prebivalstva in masivnega uvoza kapitala. Močno je narasla infrastruktura in kmetijske površine so se zaradi intenzivnega namakanja precej povečale. Porast prebivalstva je zahteval hiter razvoj in temu je bila posvečena laburistična stranka Mapai. Delavsko-sionistična filozofija je vključevala aktivno vlogo vlade na vseh področjih gospodarstva. Ogromni izdatki so bili žrtvovani za absorpcijo imigrantov in za vojsko (Halevi, 1991, str. 121).

Glavni trg novonastale države je bila Velika Britanija, kamor so sprva izvažali pomaranče in sadne koncentrate. Razlog zelo uspešnega vstopa na britanski trg je bila predvsem dobra kombinacija dveh dejavnikov, in sicer zanimanja določenih ljudi v VB in primernega tržno usmerjenega pristopa izraelskih podjetij. Pri izvozu sadnih sokov so razvili uspešne poslovne odnose z VB, kamor spadajo dober sistem planiranja, učinkovita komunikacija, medsebojno zaupanje in odprtost. Uporabljali so visoko sofisticirano tehnologijo in učinkovit sistem dobavljanja (Jackson, 1981, str. 3-25).

Izrael je že konec petdesetih let postal industrijsko najbolj razvita dežela na Bližnjem vzhodu, čemur so nekoliko pripomogle tudi zahodno-nemške vojne reparacije, ki so znašale ca. 2 milijardi dolarjev. Z anglo-francosko vojaško pomočjo in ugodnimi krediti pa se je Izrael razvil tudi v največjo vojaško silo na tem območju.

Glavni problem izraelske industrije je bil in je v tem, da je brez lastnih surovinskih in energetskih virov in se zato na svetovnem tržišču že od samega začetka srečuje z ostro konkurenco. Zaradi velikega uvoza surovin, reprodukcijskega materiala in energetike ima izraelska industrija visoke proizvodne stroške.

Že na začetku šestdesetih let se je pokazalo, da je imel hiter razvoj industrije v petdesetih letih tudi negativne posledice, in sicer (Šobajić, 1982, str. 387):

- majhna specializiranost po posameznih industrijskih panogah,
- nerentabilna proizvodnja, ki se je kljub visokim izvoznim premijam težko uveljavljala v mednarodni delitvi dela,
- neugodno razmerje med proizvodnjo in številom zaposlenih (nizka produktivnost),
- razmeroma skromne potrebe domačega trga in huda arabska gospodarska blokada.

2.1. GLAVNI PROBLEMI IZRAELSKEGA GOSPODARSTVA

Gospodarstvo se je kmalu začelo soočati s tremi velikimi problemi: inflacija, brezposelnost in plačilnobilančni primankljaj. V nadaljevanju se bom zaradi lažjega pregleda osredotočila na vsak problem posebej, čeprav so seveda medsebojno povezani.

2.1.1. INFLACIJA

Stopnja inflacije je bila visoka že v zgodnjih 50-ih letih, saj je v obdobju 1950-1955 znašala 130 %. S tem je bilo oteženo vladno izposojanje po nominalnih pogojih in v letih 1955 in 1956 so začeli indeksirati tako posojanja kot izposojanja (Fischer, 1985, str. 67). Povprečna letna stopnja inflacije v letih 1951-1966 je znašala 12 %, v letih 1966-1976 17,5 %. (Goldsmith, 1985, 244-245). Resen problem pa je inflacija postala po jomkipurski vojni leta 1973, kateri je sledila še naftna kriza. Ekonomska politika je bila zmerno restriktivna, vendar še vedno ne dovolj, da bi občutno znižala stopnjo inflacije. Pomemben korak, ki je sledil devalvaciji v letu 1974, je bil znižanje realnih plač. Sredi leta 1977 je bila stopnja inflacije 30 % in je stalno naraščala. Stopnja inflacije je močno presegla stopnjo rasti denarja. Leta 1979 je že presegla 100 % ter še naprej pospešeno rastla. Konec leta 1984 je znašala že 445 %. Izraelci so nekaj let živeli s tri-mestno inflacijo, medtem ko jim je življenjski standard hitro naraščal. V takih pogojih se vlada ni bila prisiljena spopadati z inflacijo. Bolj sta jih namreč skrbela plačilnobilančno ravnotežje in brezposelnost (Fischer, 1985, str. 60-81).

TABELA 2: Letna stopnja inflacije Izraela v obdobju 1976-1984

Leto	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Stopnja inflacije	38,0	38,0	48,1	111,4	133,0	101,5	131,5	190,7	445,0

VIR: Bruno, 1988, str. 50; Almuli, 1988, str. 41.

Kot vidimo v tabeli, je inflacija najbolj poskočila po letu 1983 in gospodarstvo je bilo pri tako visoki stopnji inflacije prisiljeno ukrepati.

2.1.1.1. Vzroki hiperinflacije

1. Eden od pomembnih dejavnikov za tako visok nivo inflacije od sredine 70-ih do začetka stabilizacijskega programa je bil kumulativno naraščajoč javni dolg države glede na BDP in nezmožnost njegovega neinflacijskega financiranja (Gaspari, 1989, str. 79).
2. S prvo točko je povezan tudi drugi dejavnik, to je dvoštevni proračunski deficit in njegovo financiranje.
3. Rast osebnih dohodkov nad stopnjo rasti produktivnosti.
4. Tudi vladni ukrepi cenovnega šoka (devalvacija, zmanjšanje subvencij in povečanje neposrednih davkov) so vodili k povišanju inflacije.
5. Nekateri ekonomisti menijo, da je splošna raven cen naraščala tudi zaradi indeksacije.
6. Na naraščanje cen so vplivala tudi inflacijska pričakovanja.
7. Poleg endogenih vzrokov so na inflacijo vplivali tudi eksogeni dejavniki, in sicer jomkipurska vojna in naftni šok v letu 1973 ter drugi naftni šok leta 1979. Višji vojni stroški so vplivali na povečanje proračunskega primanjkljaja, dražja nafta pa na naraščanje deficita v tekočem delu plačilne bilance. Centralna banka je vodila ekspanzivno monetarno politiko, kar je še povečevalo stopnjo inflacije (Petrović, 1989, str. 110, 111).

2.1.1.2. Stroški inflacije

Čeprav je bilo izraelsko gospodarstvo visoko indeksirano, se ni moglo zaščititi pred določenimi stroški, ki jih prinaša inflacija. Ti stroški so se pokazali v različnih oblikah (Frenkel, 1985, str. 86):

- Naraščala je ekonomska negotovost.
- Poleg direktnih ekonomskih stroškov so tu še določeni posredni stroški. Gospodarstvo z visoko in spremenljivo inflacijo se upira sklepanju dolgoročnih pogodb, kršitve obstoječih pogodb pa so bolj sprejemljive.
- Z odprtjem kapitalskega računa v plačilni bilanci je visoka stopnja inflacije spodbujala menjavo domače valute v tujo in s tem povzročala določeno izgubo »seigniorage-a« S tem se je zmanjšala možnost inflacijskega financiranja proračuna, kar pa je država nadomestila z višjimi davki.
- Stroške so povzročali tudi neuspeli poskusi za znižanje stopnje inflacije.
- Razširjena indeksacija je znižala spodbude za bitko z inflacijo, kar je vodilo v nadaljevanje neodgovorne vladne politike in visoko oziroma celo naraščajočo stopnjo inflacije.

Izrael je v tem obdobju vlagal vedno več energije v lažje življenje z inflacijo kot v borbo proti inflaciji. Posledica tega je bilo visoko indeksirano gospodarstvo in s tem zmanjšane spodbude za znižanje inflacije. Vlada je bila leta 1981 kljub visokemu skoku inflacije ponovno izvoljena (Frenkel, 1985, str. 85).

2.1.2. BREZPOSELNOST

Novonastala država kljub visoki stopnji investicij, financiranih večinoma iz javnega proračuna, ni mogla absorbirati masovne imigracije prvih let. Posledica je bila visoka stopnja brezposelnosti. Po 6-dnevni vojni leta 1967 je z okupiranih ozemelj zopet prišlo do velikega pritoka delovne sile, ki ga gospodarstvo ni moglo takoj zaposliti. Stopnja brezposelnosti, ki bi morala biti pod 4 %, je narasla na skoraj 11 %. Povzročila je precejšnje socialne probleme in prvič se je pojavila neto emigracija. Od takrat naprej nobena vlada ni hotela več uvajati restriktivne politike na račun večje brezposelnosti (Fischer, 1985, str. 59-62). Ponovno pa je bila brezposelnost večji problem ob izvajanju stabilizacijskega programa v letu 1985, o katerem bom pisala v tretjem sklopu diplomskega dela.

2.1.3. PLAČILNOBILANČNI PRIMANJKLJAJ

Izrael je ves čas gospodaril z vztrajnim plačilnobilančnim deficitom (Fischer, 1985, str. 66). Masivni letni pritoki zunanje pomoči so financirali visoko stopnjo investicij, ki so največ pripomogle k izraelski rasti prvih dveh desetletij razvoja države. Od 70-ih let naprej pa je bila ameriška pomoč glavni vir sklada, iz katerega pa je šel večji del za uvoz vojaške opreme in ne za investicije, kar je imelo velik vpliv na izraelsko PB.

V 50-ih letih je presežek uvoza znašal 250-350 milijonov USD, v 60-ih se je še povečal. V letih 1960-1964 je znašal 20 %. V 70-ih pa je znašal že 1 milijardo USD. Leta 1973 je uvozni suficit obsegal že 35 % BDP, kar je bila ena izmed posledic jomkipurske vojne in s tem povečanih izdatkov za obrambo. V absolutnem znesku je to pomenilo okrog 4-5 milijard USD letno (Halevi, 1991, str. 122; Fischer, 1985, str. 58).

Dokler je Izrael imel dostopne tuje vire financiranja, plačilnobilančnega primanjkljaja ni obravnaval kot problem. V obdobju, ko je uvoz zelo hitro naraščal in tuji viri financiranja niso bili dostopni oz. so bili dostopni ob visokih stroških, pa je vlada začela uvajati drastično politiko za zmanjšanje uvoznega presežka. Glavna ukrepa, ki ju je pri tem uporabljala sta bila formalna devalvacija denarne valute in določene dohodkovne omejitve (Halevi, 1991, str. 123-130).

Eden največjih uspehov izraelskega gospodarstva je bil, da so deficit uspeli zmanjšati z njegove najvišje vrednosti po jomkipurski vojni na samo 18 % BDP v letu 1977. Do zgodnjih 80-ih je znašal okoli 17 % BDP. To je bil rezultat 60 % rasti realne vrednosti izvoza, medtem ko je vrednost uvoza ostala nespremenjena. Presežek uvoza je bil ob nižji stopnji inflacije zmanjšan, in sicer z več kot 4 milijarde USD leta 1975 na 2,6 milijarde USD v letu 1977, kar je bil rezultat zmerno restriktivne politike. (Fischer, 1985, str. 58-76).

Zaradi večje preglednosti predstavljam v spodnji tabeli nekatere makroekonomske kazalce izraelskega gospodarstva.

TABELA 3: Makroekonomski kazalci Izraela v obdobju 1977-1983

LETO	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Rast BDP v %	1,7	3,7	4,8	3,1	2,8	1,0	1,8
Uvozni suficit v mia USD	2,4	3,2	3,7	3,8	4,4	4,8	5,0
Deficit TR v mia USD	0,3	0,9	0,9	0,8	1,4	2,2	2,2
St. brezposelnosti v %	3,9	3,6	2,9	4,8	5,1	5,0	4,5
St. rasti nominal. plač v %	48	54	90	126	139	119	155

VIR: Fischer, 1985, str. 77.

Pri tem bi samo za ponazoritev dopolnila, da je bila povprečna stopnja rasti BDP na prebivalca v obdobju 1960-1978 4,2 % in povprečna letna stopnja inflacije v istem obdobju 9 % (Bautista et al., 1981, str. 33, 75).

Opazimo lahko tudi razliko med deficitom trgovinske bilance in deficitom na tekočem računu plačilne bilance. Vzrok le-te so predvsem stalni enostranski transferji z Zahoda. Glavni viri teh transferjev so bili: pomoč ZDA, ki je na primer leta 1983 znašala 1,6 milijarde USD, Svetovna judovska organizacija World Jewry, ki je v istem letu prispevala 0,5 milijarde USD, vojne odškodnine Zahodne Nemčije, ki so v letu 1983 znašale 350 milijonov USD, in posamezni osebni gotovinski prispevki bogatih Judov iz diaspore (Fischer, 1985, str. 66).

2.2. GOSPODARSKA RAST

2.2.1. HITRA GOSPODARSKA RAST V 50-IH

V času vojne za neodvisnost je nastala resna gospodarska situacija. Zaradi masovne imigracije je prišlo do potrebe po ustanovitvi civilne službe. Potrebna je bila drastična kontrola, ne samo v tuji menjavi, ampak tudi v domačih cenah in distribuciji dobrin. Menjalni tečaj je bil fiksiran na nerealistični ravni in strogo omejen. Domača industrija je bila dobro zaščitena in prišlo je do velikega porasta črnih trgov.

Od leta 1954 pa je bila gospodarska rast zelo hitra. Letna rast dohodka na prebivalca je znašala 5-6 % in je trajala do zgodnjih 70-ih let (Halevi, 1991, str. 122-123). Stopnja gospodarske rasti je od srede 50-ih znašala skoraj 10 % (Fischer, 1985, str. 63). Leta 1956 je bila druga izraelsko-arabska vojna, in sicer sinajska ofenziva, ki jo je Izrael izvedel skupaj s Francozi in Britanci (Plešnar, 1982, str. 548). Očitno pa ni porinila gospodarstva v recesijo, za kar je zopet imela nekaj zaslug pomoč Zahoda.

2.2.2. RECESIJA V 60-IH

Sredi 60-ih let je izraelsko gospodarstvo zabredlo v prve občutnejše težave, čemur so precej prispevala izplačila zahodno-nemških vojnih reparacij in zmanjšanje drugih virov zahodne pomoči. Začeli so odpuščati delovno silo, likvidirali so številna nerentabilna podjetja, življenjski standard se je znižal in nasprotja med delom in kapitalom so se zaostrovala (Šobajić, 1982, str. 387).

V letih 1965-67 je v gospodarstvu nastopila recesija. Po 6-dnevni vojni je z okupiranih ozemelj prišlo do velikega pritoka delovne sile in v državi je zavladala velika brezposelnost. Poleg tega je hitro naraščala tudi stopnja inflacije. Recesija je bila posledica preišljene restriktivne klasične politike, katere cilj je bil zmanjšanje stopnje inflacije in deficita na tekočem računu PB. Politika je v tem cilju uspela. Neto uvoz je bil zmanjšan z 22 % BDP v letu 1964 na 14 % v letu 1966. Znižanje inflacije pa je bilo predstavljeno (Fischer, 1985, str. 58-62). Junjska vojna 1967 je nastopila ravno ob pravem času, saj se je kmalu spet povečala zahodna, posebno ameriška vojaško-gospodarska pomoč, ki je Izraelu pomagala prebroditi nastalo gospodarsko krizo.

Čeprav so sredi 60-ih let naglo gradili visoko tehnološke industrijske objekte, je vedno bolj v ospredje prihajal problem rentabilnosti obstoječih proizvodnih kapacitet. Zaradi povečanih vojaških izdatkov in lastnih strukturnih pomanjkljivosti si izraelsko gospodarstvo nikakor ni moglo opomoči (Šobajić, 1982, str. 388).

2.2.3. PONOVA GOSPODARSKA RAST V ZGODNJIH 70-IH

V 70-ih letih je prišlo do hitrega porasta izvoza v predelovalni industriji, ter tehničnih in tehnoloških proizvodih predvsem na področjih kemije in elektronike. Veliko Britanijo, kot glavni trg na začetku razvoja države, so zdaj nadomestile ZDA, katerim je pripadal 17 % delež vsega izvoza. Hiter porast izvoza je bil tudi v nekatere evropske države, in sicer so deleži naslednji: Zahodna Nemčija 9 %, Velika Britanija 7 %, Nizozemska 6 % in ostale države 5 % (Jackson, 1981, str. 4). V zgodnjih 70-ih, ko je bila gospodarska rast visoka, so se razširile tudi socialne storitve.

2.2.4. RECESIJA PO LETU 1973

Poleg tretje arabsko-izraelske vojne je leta 1973 Izrael prizadel še svetovni naftni šok. Cena nafte je močno narastla in stroški uvoza črnega zlata so presegli 3 % BDP. Po letu 1973 se je rast BDP občutno zmanjšala. Rastel je komaj hitreje kot prebivalstvo. Poraba na prebivalca je rastla v povprečju 1,75 % letno. Kot posledica naraščajočega deleža porabe v BDP in naraščajočih realnih plač, pa se je ob naraščajoči stopnji inflacije vzporedno dvigal življenjski standard. Zaradi visoke indeksacije plač naraščajoča stopnja inflacije ni rezultirala v padcu realnih plač. Medtem ko je BDP na zaposlenega padal, so stroški realnih plač na zaposlenega

naraščali. To je privedlo do opaznega zmanjšanja stopenj dobička, zmanjšanja realnih investicij in gospodarske rasti (Fischer, 1985, str. 59-85).

Glavni dejavniki težkega gospodarskega položaja Izraela po tretji arabsko-izraelski vojni leta 1973 so torej naslednji:

- povečani izdatki za vojsko,
- splošna svetovna energetska in monetarna gospodarska kriza,
- povečan zunanjetrgovinski primanjkljaj,
- visoka inflacija,
- državni dolgovi v tujini,
- občuten padec vrednosti nacionalne valute.

2.2.5. FINANČNA KRIZA PO LETU 1979

Leto 1978 je bilo zopet leto hitre gospodarske rasti, zmanjšane stopnje brezposelnosti, vendar še vedno naraščajoče infacije, ki je v zadnjem četrtletju leta 1978 narasla s 40 % na 100 %.

Leta 1979 pa je prišlo še do drugega naftnega šoka. Takrat je Izrael Egiptu vrnil naftna polja na Sinaju v zameno, da ga je ta priznal kot neodvisno državo (Fischer, 1985, str. 59-85). Kot smo videli v tabeli 2, je stopnja rasti BDP začela po letu 1979 spet upadati. V letih 1982 in 1983 je gospodarstvo prišlo v hudo finančno krizo. Nacionalna valuta je bila vse bolj razvrednotena in deficit tekočega računa PB je naraščal. Vlada je leta 1984 uvedla fiksni devizni tečaj in stanje poskušala rešiti s cenovnim šokom, kar je zajemalo naslednje ukrepe: velika nominalna devalvacija valute, porast kontrole cen, zmanjšanje subvencij, povečanje varčevanja. Prišlo je do nekolikošnjega izboljšanja tekočega dela PB, vendar ne dovolj, da bi rešili krizo. Da bi vlada preprečila zlom bank, je povečala notranji dolg. Stopnja inflacije je znašala 15 % mesečno in na tem nivoju obstoječi mehanizem indeksacije ni mogel več delovati. Davčni sistem je propadel. Banke zaradi poslovanja z izgubo niso več plačevale davka na dobiček in zmanjšanje davčnih prihodkov je zmanjšalo zaupanje javnosti v sposobnost vlade. Posledica je bila, da je v letu 1984 prišlo do velikega porasta spekulativnega nakupovanja deviz. Poskusi, da bi preprečili odliv kapitala s pomočjo devalvacije in cenovnih šokov so samo še pospešili rast inflacije, ki je oktobra 1985 znašala že 20 % mesečno (Bruno, Piterman, 1989, str. 33). Zunanji dolg je leta 1984 znašal 70 % BDP. Odliv kapitala iz Izraela se je še vedno nadaljeval, kar je nevarno zmanjšalo devizne rezerve. Le te so sredi leta 1985 znašale samo 2,5 milijarde USD (Petrović, 1989, str. 112).

2.3. EKONOMSKA POLITIKA

2.3.1. RESTRIKTIVNA MONETARNA POLITIKA V ZAČETKU 50-IH

Konec leta 1951 je postalo očitno, da so potrebne drastične spremembe v ekonomski politiki, da bi se lahko spopadli z rastočo stopnjo inflacije in plačilnobilančnim primanjkljajem. Nova

politika je bila usmerjena v oba problema. Cilj te politike je bilo zmanjšanje rasti ponudbe denarja, ki je bil glavni vir inflacijskega pritiska. Rast ponudbe denarja pa je bila posledica vladnega deficita (Halevi, 1991, str. 123). Da bi to dosegli, so devalvirali valuto. Poleg tega so uvedli določene tarife na uvoz. Količinske omejitve pri uvozu dobrin so počasi nadomestili cenovni inštrumenti. Nasprotno so bili izvozniki deležni določenih subvencij in licenc, da bi s povečanjem izvoza zmanjšali plačilnobilančni primanjkljaj.

2.3.2. POLITIKA POVEČANJA KONKURENČNOSTI

Februarja 1962 je bila razglašena velika sprememba v ekonomski politiki, katere namen je bil spremeniti celotno klimo industrijskega razvoja. Usmerjena je bila predvsem v postopno odpravo različnih zaščit domače industrije in v doseganje konkurenčnosti z zahodno Evropo. V okviru sprejetega programa so izvedli naslednje ukrepe: devalvacija valute, znižanje carine ter zmanjšanje razlik v menjalnem tečaju med proizvodi, storitvami in finančnimi transakcijami. Vendar pa je ta program kmalu zašel v težave. Domača industrija se je namreč močno uprla in zato je bil ta pristop precej postopen. Ta reforma je bila bolj sprememba v vrsti zaščit kot v zmanjšanju zaščitnih stopenj (Halevi, 1991, str. 124).

2.3.3. RESTRIKTIVNA POLITIKA IN TRGOVINSKA LIBERALIZACIJA

V letu 1965 je prišlo do načrtnega porasta proizvodnje uvoznih substitutov. Efektivna stopnja zaščite slednjih je bila v povprečju 50 % višja kot efektivna stopnja izvoznih proizvodov. Na področju zmanjšanja zaščitnih stopenj je prišlo do večjega napredka v letu 1968. Do konca leta 1977 je povprečna stopnja zaščite za industrijske uvozne substitute padla s 96 % na približno 25 % in liberalizacija je bila dosežena do konca leta 1977.

Od leta 1973 naprej je bilo kratko obdobje zmerne restriktivne politike, ki je privedlo do naraščajoče stopnje brezposelnosti. Tipični ukrepi te restriktivne politike so bile devalvacije valute in odprava subvencij, čemur je sledila naraščajoča inflacija. Zato nekateri ekonomisti, naraščajočo inflacijo pripisujejo restriktivni politiki (Fischer, 1985, str. 81).

Leta 1975 je bil podpisan sporazum o prosti trgovini za industrijske proizvode. Na področju liberalizacije je veljal dogovor, da mora trgovinska liberalizacija imeti prednost pred kapitalsko. Poskusi liberalizacije kapitalskih tokov so se začeli kasneje in niso dolgo trajali. Hkrati so inflacijski pritiski postajali vse močnejši (Halevi, 1991, str. 196, 129).

Sredi leta 1977 je prišlo do velike spremembe v izraelski politiki. Prvič se je zgodilo, da Delavska stranka s svojo socialno ideologijo ni bila glavna politična sila. Nadomestila jo je namreč bolj konzervativna stranka Likud (Halevi, 1991, str. 125). Oktobra istega leta je bila oznanjena nova ekonomska politika, ki je vključevala tri glavne ukrepe. Prišlo je do še ene večje devalvacije, odpravili so izvozne subvencije in zmanjšali določene tarife.

2.3.4. HURWITZEV NEUSPEŠEN STABILIZACIJSKI PROGRAM

Leta 1979 je bil zaradi visoke inflacije in plačilnobilančnih težav postavljen nov minister za finance, Yigael Hurwitz, ki je oblikoval prvi stabilizacijski program. Hurwitzev program je zahteval izvajanje restriktivne monetarne politike, katere glavni ukrep je bil omejitev kreditov, ki so bili glavni krivec tako velikega pritoka kapitala. Toda monetarna politika ni ne zmanjšala stopnje inflacije ne izboljšala stanja na tekočem računu plačilne bilance.

Konec leta 1979 so začeli izvajati restriktivno fiskalno politiko. Slednja je obsegala naslednje ukrepe: zmanjšanje subvencij, povečanje davkov in zmanjšanje vladnega zaposlovanja. Ti ukrepi so povzročili hitre negativne učinke na zaposlenost in BDP. Stopnja brezposelnosti se je več kot podvojila. Zmanjšale so se tudi realne plače. Uvoz se je uspešno zmanjšal, izvoz pa se je povečal. Konec leta 1979, ko so bile odpravljene subvencije, so cene močno narasle, vendar so v prvem četrtletju leta 1980 stopnjo rasti inflacije ustavili.

Celotno obdobje restriktivne politike ni trajalo več kot 9 mesecev. Ker si država ni hotela privoščiti nezaposlenosti, ni konsistentno uporabljala restriktivne politike. Vlada je iskala trike, da bi se znebila visoke inflacije brez rizika povečanja brezposelnosti in brez znižanja življenjskega standarda. Zaradi naraščajoče brezposelnosti je bil Hurwitz v težkem položaju in konec leta 1980 je bil odpuščen (Fischer, 1985, str. 77, 82).

2.3.5. ARIDORJEV NEUSPEŠEN STABILIZACIJSKI PROGRAM

Sredi leta 1981 so bile volitve in Hurwitza je zamenjal Yoram Aridor, prav tako znan po neuspešnem stabilizacijskem programu, ki pa je indeksiranemu izraelskemu gospodarstvu dodal novo dimenzijo. Aridor je ponudil politiko, ki poudarja ponudbeno stran ekonomije. Obljubil je znižanje inflacije na 5 % mesečno, in sicer s kontrolo cen in z znižanjem tarif posebno pri potrošniških dobrinah. Posledica je bila, da je uvoz potrošniških dobrin narastel za več kot 50 %, privatna poraba in realne plače so narasle za 11 % in tako se je stanje v plačilni bilanci močno poslabšalo. Aridor je verjel, da so vzrok visoke inflacije inflacijska pričakovanja in da bi s politiko spreminjanja le-teh znižali stopnjo inflacije. Septembra 1982 je Aridor takšno politiko uvedel s kontrolo cen in politiko deviznega tečaja. Ta se je namreč dvigal 5 % mesečno (Fischer, 1985, str. 78). V kolikor bi vladna politika uspela znižati inflacijo na 5% mesečno, bi se stabilizacijska pričakovanja lahko stabilizirala in nadaljnje znižanje stopnje inflacije bi bilo dosegljivo (Frenkel, 1985, str. 88).

Rezultat Aridorjeve politike je bil, da je realna stopnja deviznega tečaja močno aprecirala, plačilnobilančni deficit pa je močno narasel. Letna stopnja inflacije se je obdržala na 100-130 %, ni pa padla nižje. V začetku leta 1983 je bilo jasno, da Aridorjeva politika ni uspela in da kljub apreciaciji realnega deviznega tečaja ni uspel znižati inflacije. Aridor je imel sicer prav glede inflacijskih pričakovanj, vendar pa njegova politika le-teh sploh ni zadevala. Gospodarska situacija je postala nevzdržna. Subvencij seveda niso smeli povečati, ker bi to

poslabšalo stanje proračuna. Aprila 1983 je mesečna stopnja inflacije znašala 13,3 %. Javnost je v pričakovanju spremembe v politiki in neizogibni devalvaciji deviznega tečaja kupila pol milijarde ameriških dolarjev (Frenkel, 1985, str. 88). Veliko povpraševanje po dolarjih so spremljale drastične spremembe v sestavi sredstev in privatnih portfeljev. Nastopila je masivna finančna kriza, ki je privedla do zloma trga vrednostnih papirjev. Borza se je zaprla in Aridor je sredi bančne krize konec leta 1983 odšel (Fischer, 1985, str. 79, 80).

Glavna napaka Aridorjeve politike je bilo prepričanje, da se inflacijski proces lahko zlomi z interveniranjem v cene, ne da bi uvedli kakšne spremembe v sami politiki. Stopnja inflacije se je naprej povečevala, realna apreciacija šekla pa je privedla do močnega padca v izraelski konkurenčnosti na tujih trgih in s tem do zmanjšanja v industrijskem izvozu. Hkrati je prišlo do povečanja uvoza in vemo, da to vodi v poslabšanje plačilnobilančnega ravnotežja. Vlada je z namenom zaščite izvoznega sektorja izvoznikom zagotavljala visoke subvencije. Da bi stabilizirala domačo inflacijo in upočasnila realno apreciacijo šekla, je vlada subvencionirala cene osnovnih dobrin. Oba tipa subvencij sta bila financirana z ekspanzivno monetarno politiko. To je seveda poslabšalo inflacijski proces in celoten stabilizacijski program je propadel.

Vsi poskusi, da se zniža hitro rastočo inflacijo s klasičnimi stabilizacijskimi ukrepi, kot so realna devalvacija, omejevanje realnih plač, povišanje realnih obrestnih mer, se pravi z restriktivno monetarno politiko, so bili neuspešni. Stanje plačilne bilance se je sicer nekoliko izboljšalo, vendar na račun proizvodnje in stagnacije v zaposlenosti (Gaspari, 1989, str. 79).

2.4. DOLOČENE ZNAČILNOSTI IZRAELSKEGA GOSPODARSTVA

2.4.1. DEVIZNI TEČAJ

Ob nastanku države je Izrael od britanske mandatne vlade prevzel celoten sistem kontrole deviznega tečaja. Do konca 1977 je imela država fiksni devizni tečaj in do leta 1975 so bile devalvacije redke. Z liberalizacijo konec oktobra 1977 pa so uvedli fleksibilni devizni tečaj. Centralna banka je postopoma povečevala kontrolo deviznega tečaja in s tem zmanjšala število nihanj in formalnih devalvacij (Halevi, 1991, str. 122-123).

Realna stopnja deviznega tečaja proti dolarju je leta 1982 rahlo deprecirala, vendar pa je skupaj z dolarjem aprecirala proti valutam drugih trgovinskih partneric. Nato je šekel apreciral tudi proti dolarju. Apreciacija realne stopnje deviznega tečaja med letoma 1982 in 1983 je bila del neortodoksne protiinflacijske politike. Med plačilnobilančno krizo konec leta 1983 pa je vlada devalvirala tečaj za 7,18 % (Fischer, 1985, str. 76). Leta 1984 so v okviru stabilizacijskega programa zopet uvedli fiksni devizni tečaj, od 90-ih let naprej pa ima država zopet fleksibilni devizni tečaj.

Fischer se je v svoji razpravi osredotočil tudi na določene probleme, ki so se pojavljali pri oblikovanju deviznega tečaja. Pojavilo se je vprašanje, ali bi moral Izrael prevzeti ameriško valuto dolar, kar bi pomenilo določeno izgubo ekonomske samostojnosti. To seveda ni bilo zaželeno, čeprav bi bilo v tistem trenutku morda boljše. Če izraelska vlada ne bi kmalu uspela v stabilizaciji, bi se »dolarizacija« privatnega sektorja lahko izkazala za pravi protiinflacijski stabilizacijski program. Drugo vprašanje je bilo, do katere mere naj bo devizni tečaj fiksiran in ali naj bo fiksiran za daljše ali le za krajše obdobje (Fischer, 1985, str. 83).

2.4.2. INDEKSACIJA

Izrael je razvil širok sistem indeksacijskih shem, ki naj bi olajšale gospodarske aktivnosti v inflacijskih pogojih. Glavni objekti indeksiranja so bili: pogodbe na trgu delovne sile, pokojnine, posojila in depoziti, pogodbe v gradbeništvu, vladni prihodki in izdatki, podjetniški dobički in transferna plačila.

Obseg indeksacije v Izraelu je skozi čas naraščal. Indeksacija plač se je začela že pred nastankom države, in sicer z 2. svetovno vojno leta 1941. Izraelski sistem indeksacije plač je dovolil preišljeno fleksibilnost realnih plač. Indeksacija trga kapitala pa se je začela v zgodnjih 50-ih letih, ko so podjetja indeksirala privatne izdaje obveznic. K prevzemu takih sistemov so nedvomno prispevale posebne okoliščine, kot je dominantna vloga vlade na trgu kapitala in velika moč trgovinskih zvez, kot je npr. Histadruth.

2.4.2.1. Kritika indeksacije

Postajalo je vedno bolj jasno, da ta sistem ne more nevtralizirati vseh negativnih učinkov inflacije in bi lahko povzročil dodatne škode. To je privedlo do predloga za prekinitev indeksacijskega sistema.

Glavni argumenti proti indeksaciji, ki sta jih v svojem delu navedla ekonomista Fischer in Frenkel, so bili naslednji (Fischer, 1985, str. 67-85; Frenkel, 1985, str. 86-93):

- Medtem ko je indeksacija zmanjšala variabilnost relativnih cen, je povečevala agregatno stopnjo in variabilnost inflacije v času.
- Težila je k šibkejšemu upiranju inflacije, vendar pa kot sama ni neposredno povzročila naraščajoče inflacije.
- Povzročala je realne rigidnosti in tako preprečevala spremembe v relativnih cenah in alokaciji virov. Kratkoročna rigidnost pa je povzročila večje stroške sprememb v pogojih inflacije in višjo stopnjo nezaposlenosti.
- Indeksacija finančnih sredstev je ščitila investitorje in s tem preprečevala vladi, da bi prenesla vire iz privatne porabe v izvoz in uvozne substitute. Vlada bi morala uporabljati komplementarno fiskalno in monetarno politiko, katere cilj bi bil zmanjšanje javne in privatne porabe.

- Zaradi asimetrične narave vladnih operacij je indeksacija povzročila tudi naraščanje proračunskega deficita.

2.4.2.2. Argumenti za indeksacijo

Ista avtorja pa sta proučila tudi pozitivne učinke indeksacije, ki so sledeči (Fischer, 1985, str. 67-85; Frenkel, 1985, str. 86-93):

- Indeksacija kot sama ni bila glavni vzrok naraščanja realnih plač, ampak je bilo odsev različnih dejavnikov na trgu delovne sile.
- Odprava ali zmanjšanje indeksacije bi lahko zelo negativno vplivala na prihranke in na povpraševanje po investicijah. Lahko bi namreč poslabšala zaupanje javnosti v trg kapitala.
- Odprava indeksacije v razmerah gospodarstva s hiperinflacijo bi bila vsekakor nesmiselna. Podjetja in posamezniki bi se obrnili k blagovni menjavi in neučinkovitim transakcijam.

Pojavlja se vprašanje, ali bi šlo gospodarstvu bolje brez indeksacije. Verjetno ne. Vlada bi se morala z resničnimi problemi spopasti precej let prej, kot se je. Najprimernejši cilj bi bil dolgoročna indeksacija, ob kateri bi bilo skozi delno indeksacijo dovoljeno nekaj fleksibilnosti na kratek rok.

2.4.3. JAVNI DOLG

Plačilnobilančni deficit so krili tako s tiskanjem denarja kot tudi s sposojanjem in zato sta domači in tuji dolg hitro naraščala. Domači dolg je narasel s 50 % BDP v zgodnjih 70-ih letih na 120 % deset let kasneje. Celoten vladni dolg je na koncu leta 1983 znašal okoli 180% BDP in je še vedno naraščal, vendar malo počasneje kot v preteklih letih. Neto zunanji dolg, privatni in javni, je narasel s 30 % BDP na koncu 60-ih let na blizu 70 % v letu 1983. Približno polovico neto sposojanja, namenjenega kritju naraščajočega javnega dolga, je financirala vlada ZDA (Fischer, 1985, str. 66-67).

2.4.4. PRORAČUNSKI DEFICIT

Drugi vzrok naraščajočega zunanjega dolga je bil v financiranju naraščajočega proračunskega deficita, ki je bil rezultat izredno velikega relativnega deleža vladnih izdatkov v BDP. Le-ta se je z 2/3 dvignil na 90 % BDP v letu 1983. Fiskalni sistem tega ni mogel financirati le z domačimi davki in tako se je proračunski deficit večal (Frenkel, 1985, str. 86).

2.4.5. IZDATKI ZA OBRAMBO

Visok delež izdatkov za obrambo je ena glavnih značilnosti, na katero pomislimo ob državi Izrael, zato sem jo izpostavila pod samostojno točko. Izrael, majhna judovska država sredi

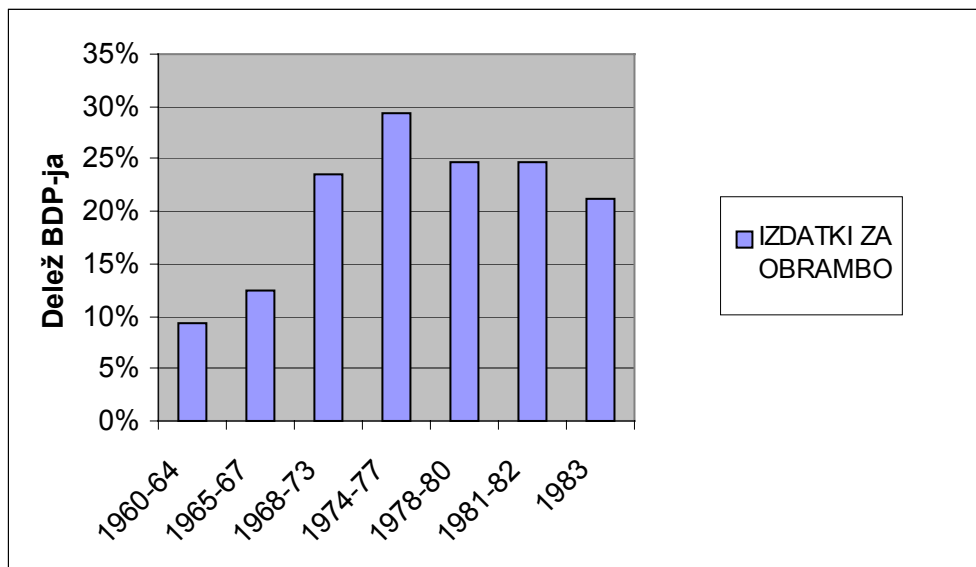
arabskega sveta, je bila v sporu s sosednjimi državami že od samega nastanka in zato so Izraelci že od začetka ogromno vlagali v vojsko, vojaško industrijo, visoko vojaško tehnologijo in vojaško usposabljanje, ki je zaradi velike ogroženosti in majhnega števila prebivalstva obvezno tudi za ženske.

V zgodnjih 60-ih letih so znašali izdatki za obrambo nekaj manj kot 10 % BDP. Izdatki za obrambo predstavljajo pomemben delež uvoza (Fischer, 1985, str. 58-59). Izrael je od leta 1973 pa do konca 1976 uvozil za okoli 7 milijard ameriških dolarjev vojaškega materiala. V tem znesku pa ni upoštevanih še enkrat toliko izdatkov v domači valuti. Trgovinski deficit je v tem obdobju dosegel skupno 11 milijard dolarjev, kar pomeni, da so vojaški izdatki zavzemali preko 63 % triletnega plačilnega deficita (Šobajić, 1982, str. 388). Kot vidimo, imajo izraelski ekstremno visoki izdatki za obrambo velik vpliv tako na državni proračun kot tudi na plačilno bilančno ravnotežje, ki ju precej bremenijo.

Vire financiranja izdatkov za obrambo sestavljajo (Šobajić, 1982, str. 388):

- povečani davki,
- obvezni prispevki državljanov za obrambo,
- notranja posojila,
- 70 % deviznih sredstev predstavlja pomoč ameriške vlade in ameriških judovskih organizacij ter zahodnonemških odškodnin,
- 30 % deviznih sredstev dobijo iz gospodarstva.

SLIKA 2: Izdatki za obrambo v obdobju 1960-1983¹⁷ v % BDP

VIR: Fischer, 1985, str.58.

¹⁷ Podatki na sliki 2 se nanašajo na povprečno letno raven.

Izdatki za vojsko so dosegali vedno višji delež v BDP, kar je povzročalo vse večje gospodarske motnje, ki so jih seveda najbolj občutile široke ljudske množice. Rastoča poraba raznega blaga za vojsko je vplivala tudi na inflacijo. V letih 1982 in 1983 so nekoliko zmanjšali izdatke za obrambo, kar se je poznalo v zmanjšanem proračunskem deficitu (Fischer, 1985, str. 65). V relativnem deležu BDP je Izrael porabil za oborožitev nekajkrat več kot katera koli zahodnoevropska država. Pri tem je treba upoštevati, da so velik del izraelske vojaške opreme kreditirale ali podpirale ZDA, kar pomeni, da je Izrael dejansko porabil za oborožitev še mnogo več.

* * *

Glede na predstavljene makroekonomske kriterije lahko povzamem, da se je novonastala država kljub trem velikim gospodarskim problemom dobro in hitro razvijala, k čemur so poleg judovske trgovske in podjetniške sposobnosti ter pritoka kapitala bogatih judovskih priseljencev pripomogle tudi zahodne finančne pomoči.

Prvih dvajset let se je država spopadala s problemom brezposelnosti, saj je ob nastanku države prišlo do masovne imigracije judovskih priseljencev, po 6-dnevni vojni pa so k večji brezposelnosti prispevali še Arabci z okupiranih ozemelj. Hkrati je postopoma naraščala stopnja inflacije, vendar ker je šlo gospodarstvu kljub dvema recesijama dobro, se s tem problemom ni resno spoprijelo. Vlada ni hotela žrtvovati dodatnega povečanja brezposelnosti na račun zmanjšanja inflacije.

Brezposelnost in plačilnobilančni primanjkljaj so s številnimi ukrepi fiskalne in monetarne politike dokaj uspešno kompenzirali, inflacija pa je stalno naraščala in šele ko je situacija postala nevzdržna, so oblikovali prvi stabilizacijski program, ki pa je bil neuspešen. Prav tako tudi drugi. Uspešen protiinflacijski program je bil šele tretji, ki ga je sestavila vlada leta 1985 in ga bom predstavila v nadaljevanju.

3. PROTIINFLACIJSKI PROGRAM LETA 1985

Dolgotrajno gospodarsko krizo v letih pred sprejetjem programa so zaznamovala tri najpomembnejša področja (Bruno, 1989, str. 9):

- stagnacija realnih rasti proizvodnje in produktivnosti,
- rastoča privatna in javna poraba, ki je ob stagnirajoči produktivnosti vodila k zmanjšanju investicij, rastočemu zunanjemu dolgu in vse večjim plačilnobilančnim težavam, kar je povzročilo krizo likvidnosti države,
- postopno naraščanje inflacije, ki je prešla v hiperinflacijo.

3.1. OBLIKOVANJE STABILIZACIJSKEGA PROGRAMA

Po julijskih volitvah je bila septembra 1984 sestavljena nova vlada Narodne enotnosti, katere glavni ekonomski cilj je bil zmanjšati stopnjo inflacije. Izraelska vlada se je po nekajletni neuspešni borbi proti inflaciji končno vdala pritisku ZDA, ki je ukazala oblikovanje dolgoročnih gospodarskih in finančnih reform (Petrović, 1989, str. 113).

Minister za finance, Michael Bruno, in predsednik vlade sta v začetku junija 1985 sestavila strokovno skupino, katere cilj je bil do 30. šestega 1985 predstaviti vladi svoj program. Pri tem so jim bile v veliko pomoč strokovne analize ministrstva za finance, NBI in ministrstva za trgovino in industrijo. Skupina se je osredotočila predvsem na poglobljanje krize, izgubo kontrole nad inflacijskim procesom in odlivom deviz v tujino.

Osnovna zamisel plana je bila kombinacija drastičnega zmanjšanja proračunskega deficita in sinhronizirano fiksiranje nominalnih sider, to je deviznega tečaja, plač in bančnih kreditov. Program je vključeval tudi obvezno devalvacijo valute. Temelj stabilizacijskega programa je bil tripartitni sporazum med vlado, sindikati in delodajalci. Časovni horizont programa pa je znašal 1 leto (Bruno, 1989, str. 16-34). Podroben stabilizacijski program je bil objavljen 1. julija 1985 (Petrović, 1989, str. 115).

3.2. CILJI PROTIINFLACIJSKEGA PROGRAMA

Vseobsežen program je zajemal ukrepe na celotnem ekonomskem področju, ki naj bi dosegli naslednje cilje:

1. Najpomembnejši cilj novega programa je bil zmanjšanje inflacije od mesečne stopnje 15-20 % na skoraj 0 %.
2. Hkrati s prvim ciljem je bil drugi najpomembnejši cilj istočasno izboljšanje stanja PB.
3. Zmanjšanje proračunskega deficita za 1,5 milijarde dolarjev, kar je pomenilo, da se morajo proračunski izdatki zmanjšati za 2-2,5 milijarde dolarjev.
4. Stopnja brezposelnosti se s tedanjih 5 % ne sme povečati za več kot 3-4 odstotne točke.
5. Obnavljanje gospodarske rasti, vendar bi ob tem potreba po novih investicijah v teku nekaj let lahko povzročila trgovinski deficit (Bruno, 1989, str. 17-23).
6. Vezava šekla na dolar in 19% devalvacija. Glavna nominalna tarča monetarne politike NBI mora biti devizni tečaj.
7. Onemogočiti prebivalcem, da držijo kratkoročne dolarske depozite (Petrović, 1989, str.115).
8. Zaščititi dolgoročno varčevanje (Bruno, Piterman, 1989, str. 33).

3.3. UKREPI VLADE ZA DOSEGANJE CILJEV

Vlada in NBI sta sprejeli številne ukrepe na različnih ekonomskih področjih. Dezinflacija se je morala izvršiti na kratek rok, v okvirnem času enega leta, glavni udar pa v prvih treh mesecih. Bistvene ukrepe je zavzemala restriktivna fiskalna politika.

3.3.1. PRORAČUNSKI DEFICIT

3.3.1.1. Zmanjšanje izdatkov

Da bi vlada zmanjšala proračunski deficit, je morala nekoliko zmanjšati izdatke za obrambo in sicer za 3 % BDP. Zmanjšala je predvsem izdatke za nabavljanje v domačem sektorju (Bruno, Piterman, 1989, str. 44). Zmanjšala je tudi subvencije za osnovne življenjske dobrine, kar je pomenilo povišanje cen kruha za 75 % in mlečnih izdelkov za 65 % (Petrović, 1989, str. 115). Poleg tega je ukinila subvencioniranje šekelskih izvoznih kreditov.

Pomemben element zmanjšanja višine javnega sektorja je bila tudi odločitev o zmanjšanju izdatkov za plače, in sicer s tem, da se zmanjša število zaposlenih v lokalnih organih in drugih inštitucijah, ki se financirajo iz proračuna, za 3 %, kar pomeni 10.000 delavcev (Bruno, 1989, str. 18-19).

Hitro znižanje inflacije je zmanjšalo izdatke za več, kot je bilo planirano, in tako so ti efekti dezinflacije pripomogli k zmanjšanju proračunskega deficita in vzpostavljanju stabilnosti (Bruno, Piterman, 1989, str. 58).

3.3.1.2. Povečanje proračunskih prihodkov

Vlada je uvedla nove posredne in neposredne davke, kot na primer davek na luksuzna stanovanja, vozila in opremo (Bruno, 1989, str. 21).

3.3.2. DEVIZNI TEČAJ

Uveden je bil nominalno fiksni devizni tečaj šekla proti USD. Fiksni tečaj je moral biti osnovna točka za delovanje družbenega dogovora, da ne bi prišlo do pretiranega porasta plač in cen dobrin. Dolar je v tem času hitro izgubljal vrednost proti evropskim valutam, kar je pomenilo deprecijacijo šekla proti košarici valut, ki so bolj od dolarja odražale strukturo zunanje trgovinske menjave Izraela.

Konec junija 1985 je šekel devalvirал za 6 %, na dan začetka izvajanja programa pa še za dodatnih 18,8 %, kar je pomenilo, da je bil 1 USD vreden 1500 šeklov. Avgusta 1985 se je začela polletna zamenjava 1000 starih šeklov za 1 novi šekel. 1. januarja 1986 pa je NBI fiksiral šekel na košarico petih valut z naslednjimi ponderji: USD-60 %, DEM-20 %, GBP-

10 %, FRF-5 %, JFY-5 % (Petrović, 1989, str. 124). Januarja 1987 je šekel ponovno devalviran proti košarici valut, zato da je bila zmanjšana precenjenost domače valute, ki je izhajala iz sicer znižane a še vedno obstoječe stopnje inflacije (Čirović, 1989, str. 72-73).

Minister za finance Moshe Nissim in guverner NBI Michael Bruno sta se pod pritiskom izvoznikov odločila, da 13. januarja 1987 šekel devalvira še za 10 %, kar je pomenilo 1,64 šekla za 1 USD. Ocenjeno je bilo, da je bila vezava na košarico valut napaka (Kolak-Gradiška, 1989, str. 147).

3.3.3. TRG DENARJA IN TRG KAPITALA

Vlada je zamrznila vse agregate, denominirane v nacionalni valuti. Prepovedana je bila konverzija šekelskih depozitov na vpogled v devizne. Nižja stopnja inflacije zahteva večje povpraševanje po denarju. Da bi onemogočila ekspanzijo kredita, je NBI povečala stopnjo obveznih rezerv na šekelske depozite in zadržala visoko obrestno stopnjo na svoje diskontne kredite. To se je odrazilo na realni obrestni meri, ki je avgusta 1985 dosegla 320 % letno. Leta 1986 je vlada pritiskala na znižanje realne obrestne mere, kar je s kupovanjem trajnih potrošnih dobrin vplivalo na večjo osebno potrošnjo (Bruno, Piterman, 1989, str. 40-60). Sprejeto je bilo načelo, da se ohranja vrednost dolgoročnih prihrankov, medtem ko naj bi bila likvidnost indeksiranih naložb zmanjšana (Senjur, 1988, str. 44).

Eden od značilnih dogajanj na trgu denarja in kapitala po uvedbi stabilizacijskega programa je bila tudi hitra rast realnih sredstev na šekelskih računih in povečanje bančnih kreditov, predvsem stanovanjskih in gospodarskih. Agregata M1 in M2 sta se do konca leta 1986 realno povečala za 2,5-krat. Nominalna ekspanzija je bila seveda še večja, saj inflacija ni bila popolnoma ustavljena. Hkratno znižanje realne obrestne mere kaže na to, da je bila monetarna politika v letu 1986 ekspanzivna.

Aprila 1987 so sprejeli naslednje reforme na trgu kapitala (Bruno, Piterman, 1989, str. 40-60):
-zmanjšanje deleža obveznega odkupa državnih obveznic kot pokritje za dolgoročne depozite,
-ukinitvev davčne diskriminacije privatnih proti državnim vrednostnim papirjem,
-ukinitvev državnih dovoljenj za emisije privatnega kapitala.

3.3.4. POLITIKA DOHODKA

Vlada je s Histadruthom in z združenjem delodajalcev podpisala tripartitni sporazum o zamrznitvi plač, s katerim so za 3 mesece opustili sporazum COLA¹⁸. Zaradi precej močne pogajalske moči sindikalne zveze je vlada morala odobriti nadomestilo, nato večkrat povišati plače in obnoviti COLA (Bricl, 1993, str. 13). V letu 1986 je tako prišlo do prekomerne rasti plač in zmanjšanja osebnega varčevanja. Nasprotno pa so višje plače povečale osebno

¹⁸ COLA je sporazum, po katerem so plače prilagajali spremembam cen, in sicer na 80-odstotni porast indeksa življenjskih stroškov v preteklem mesecu (Bricl, 1993, str. 13).

potrošnjo. Vzrok tako visoke rasti plač sta bila zaupanje in vera, da se je situacija v gospodarstvu izboljšala, predvsem glede PB (Bruno, Piterman, 1989, str. 39).

3.3.5. POLITIKA CEN

Na temelju socialnega dogovora med sindikati, vlado in delodajalci je prišlo tudi do začasne popolne zamrznitve cen. Januarja 1986 se je gospodarstvo začelo osvobajati kontrole cen (Petrović, 1989, str. 125). Dr. Senjur meni, da je bila potrebna začasna politika kontrole cen in dohodkov, saj bi v nasprotnem primeru restriktivna fiskalna in monetarna politika zaradi inflacijskih pričakovanj povzročili upad proizvodnje in povečano brezposlenost (Senjur, 1987, str. 6).

Izraelski stabilizacijski program so poleg običajnih ortodoksnih elementov, kot sta devalvacija in izrazita restriktivna fiskalna politika, uporabljena z namenom drastičnega zmanjšanja proračunskega deficita, sestavljali tudi neobičajni heterodoksnih elementi. Le-te predstavlja dobro sinhronizirana zamrznitev deviznega tečaja nacionalne valute, osebnih dohodkov in cen (Petrović, 1989, str. 109).

3.4. REZULTATI STABILIZACIJSKEGA PROGRAMA

Celoten stabilizacijski program, ki ga je Izrael začel izvajati julija 1985, je privedel do dramatičnega zmanjšanja inflacije ob istočasnem izboljšanju zunanje likvidnosti države in to brez značilnega povečanja brezposelnosti. V prvi fazi izvajanja programa je sicer prišlo do določenih negativnih učinkov, to je zmanjšanja gospodarske rasti, zmanjšanja povpraševanja in povečanja brezposelnosti. Vendar se je že v začetku leta 1986 gospodarska aktivnost začela oživljati, predvsem s povečano privatno potrošnjo in večjim domačim povpraševanjem, usmerjenim na tuje trge.

- Mesečna stopnja inflacije, merjena z indeksom potrošniških cen, je padla s 14-15 % na 2,6 %. Tako je letna stopnja inflacije padla s skoraj 500 % pod 20 %.
- Stopnja brezposelnosti je nekoliko narasla, in sicer s 5,9 % leta 1984 na 7,5 % v obdobju avgust-december 1985.
- Proračunski deficit je bil zmanjšan s 15 % v letu 1984 na 6 % v obdobju januar-julij 1985 (Bruno, 1989, str. 23). V razmerju do BDP je bil zmanjšan z 12-15 % iz prejšnjih desetih let na 2-3 % BDP.
- Deficit trgovinske bilance, ki je leta 1984 kljub zmanjšanju znašal še 1,5 milijarde USD, je leta 1985 prešel v 600 milijonski suficit. Konec leta 1986 je znašal suficit na tekočem računu PB 1,4 milijarde USD.

- Devalvacija je uspešno dvignila rentabilnost izvoza, a je porušila ravnotežje na trgu kapitala, saj je znižanje cene deviznih kreditov povzročilo velik priliv kapitala. Kljub ekspanziji povpraševanja je prišlo le do neznatnega povečanja BDP (Petrović, 1989, str. 126).
- Stopnja rasti BDP se je v letu 1985 povečala za 1 odstotno točko, naslednje leto je nekoliko padla, leta 1987 pa se je zopet povečala, in sicer je znašala 4,6 %, kar je 2,8 odstotne točke več kot leta 1984 (Bruno, Piterman, 1989, str. 42-53).
- Velik porast osebne potrošnje je bil rezultat več dejavnikov, in sicer visoke rasti plač, nižje realne obrestne mere, večje ponudbe potrošniških kreditov in zamrznitve cen.
- Nasprotno je bila zmanjšana javna potrošnja in sicer za 1 % BDP v obdobju 1984-1986.
- Realna apreciacija valute je bila v prvi polovici leta 1986 posledica rasti plač, v drugi pa rasti domačega povpraševanja.
- Hitra rast plač glede na produktivnost je vplivala na skupni donos na kapital, ki je bil leta 1986 najnižji po recesiji leta 1966 (Bruno, Piterman, 1989, str. 35-61).
- Zaradi zamrznitve deviznega tečaja se je kljub doseženemu stabilnemu tečaju šekla proti USD pojavila črna borza deviz (Petrović, 1989, str. 130).

Rezultati kažejo, da so bili sprejeti in izvedeni ukrepi pravilni in da je program povsem uspel, čeprav inflacije ni popolnoma ustavil. Pomembno je predvsem to, da je državi uspelo izpeljati stabilizacijski program, ne da bi povzročili recesijo. Ravno to daje izraelski izkušnji poseben pečat.

TABELA 4: Določeni kazalci izraelskega gospodarstva v obdobju 1981-1987

LETO	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
STOPNJA INFLACIJE	117	120	145	374	305	48	20
PRORAČUNSKI DEFICIT¹⁹	11,6	10,0	6,0	12,1	9,0	2,6	-
RAST BDP v %	3,8	0,4	2,7	1,8	2,8	2,2	4,6
NEZAPOSLENOST v %	5,1	5,0	4,5	5,9	6,7	7,1	6,0

VIR: Almuli, 1988, str. 41; Bricl, 1993, str.10; Bruno, Piterman, 1989, str. 42-53.

¹⁹ Proračunski deficit je izražen v % od BDP.

V tabeli 4 je prikazano, kako je državi s stabilizacijskim programom uspelo radikalno zmanjšati inflacijo in proračunski deficit, ob čemer ni prišlo do pretiranega porasta brezposelnosti ali upada rasti BDP.

3.5. DEJAVNIKI USPEHA

3.5.1. NOTRANJI DEJAVNIKI USPEHA

- Uspeh programa leži v drastičnem zmanjšanju proračunskega deficita (Bruno, Piterman, 1989, str. 31). Petrović meni, da javnost raje sprejme program neposredne in hitre borbe proti inflaciji kot politiko postopnega zoperstavljanja inflaciji (Petrović, 1989, str. 110).
- Značilna je bila visoka stopnja politične in socialne kohezije (Čirović, 1989, str. 74). Dogovor med vlado, delodajalci in sindikati, ki je bil sklenjen že od vsega začetka, je bil odločilen za uspeh tega heterodoksnega pristopa.
- Javnost je zaupala in verjela v ta stabilizacijski program.
- Tak program lahko izvaja le stabilna in verodostojna vlada, ki ima na razpolago tudi pooblastila za izjemno ukrepanje.

3.5.2. ZUNANJI DEJAVNIKI USPEHA

- Vlada ZDA je Izraelu v letih 1985 in 1986 obakrat odobrila 750 milijonov USD izredne pomoči, kar je omogočilo vzpostavitev dolgoročnega ravnotežja brez izdatnega zmanjšanja proračunskih izdatkov (Bruno, 1989, str. 18).
- Ravno v tem obdobju je prišlo do znižanja cene nafte in surovin.
- V istem obdobju je dolar precej depreciral (Bruno, Piterman, 1989, str. 31).

TABELA 5: Tuja pomoč v odstotku BDP²⁰-ja v obdobju 1978-1987

LETO 19'	78/79	79/80	80/81	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86	86/87
TUJA POMOČ	5,9	8,9	8,9	7,3	5,0	8,0	13,9	19,3	15,7

VIR: Gaspari, 1989, str. 96.

Iz tabele lahko razberemo, da so bili tuji enostranski transferji, ki jih je večinoma omogočil proizraelski lobi v ZDA, največji ravno v času izvajanja stabilizacijskega programa.

²⁰ BDP se nanaša na fiskalno leto, kar je obdobje od 1. aprila do 31. marca.

3.6. NEREŠENI PROBLEMI

Kljub uspehom, ki jih je v dveh letih dosegel stabilizacijski program, se je država še vedno srečevala z določenimi problemi.

- Prekomerna zahteva po povišanju plač, rast osebne potrošnje in stabilizacija cen so preprečevali znižanje inflacije na raven držav OECD. Letna stopnja inflacije je namreč še vedno znašala 20 %.
- Proces stabilizacije je odkril mnoge strukturne probleme, predvsem prekomerno rast javnega sektorja.
- Prav tako sta bila rast BDP in produktivnosti le neznatna.
- Vinogradništvo in poljedelstvo sta bila še posebno problematična sektorja in sta zahtevala državno intervencijo (Bruno, Piterman, 1989, str. 31-32).
- Velik problem je bila tudi precenjenost šekla, katerega devalvacija bi povzročila nov val inflacije in inflacijskih pričakovanj.
- Začasen, a oster padec dobičkov izraelskega gospodarstva zaradi povišanja nominalnih plač in izredno visokih realnih obrestnih mer (Čirović, 1989, str. 73).
- Petrović meni, da bi bile potrebne pomembne institucionalne spremembe za doseg večje finančne discipline in manjše vloge države v gospodarstvu (Petrović, 1989, str. 110).

Stabilizacijski program Izraela bo ostal zabeležen v vsej monetarni zgodovini kot uspešno zmanjšanje stopnje inflacije ob relativno skromnih oportunitetnih stroških v smislu proizvodnje in zaposlenosti. Morda je nekoliko vplivala politična filozofija sionističnega gibanja, ki nosi v sebi visoko stopnjo solidarnosti judovskega naroda tako na notranji kot na zunanji ravni. Kljub dejstvu, da je Izrael po definiciji država s tržnim gospodarstvom, ima izrazito izražen kolektivizem in sindikalno gibanje (Petrović, 1989, str. 113). Izraelski stabilizacijski program so proučili številni avtorji in ekonomisti ter ga v svojih delih in raziskavah največkrat primerjali s protiinflacijskimi programi Argentine, Bolivije in Brazilije, ki so se v tistem času prav tako borile s hiperinflacijo, vendar niso bile tako uspešne. Številni jugoslovanski ekonomisti pa so izraelski program proučevali, da bi potegnili ven koristne nauke za Jugoslavijo.

4. IZRAEL OD LETA 1990 DO 2003

Šestmilijonsko državo Izrael bi v enem stavku opisali kot tehnološko razvito odprto tržno gospodarstvo s precejšnjim vplivom vlade. Kljub omejenim naravnim virom so v preteklih dvajsetih letih intenzivno razvijali kmetijski in industrijski sektor. Učinkovito so razvili živilsko, tekstilno, lesno, kovinsko in kemično industrijo, proizvodnjo gume in plastike ter brušenja diamantov. V 90-ih letih pa se je Izrael razvil v državo visoko tehnoloških panog predvsem na področju letalstva, telekomunikacij, računalništva, medicinske elektronike in biotehnologije, ki jih je potisnila v sam vrh razvitih držav (The World Factbook 2002, 2003; Hrovat, 1996, str. 9). Izrael ima tudi eno najbolj razvitih vojaških tehnologij.

4.1. RAZCVET VISOKO TEHNOLOŠKIH PANOG

Za uspešno usmeritev industrije v visoko tehnologijo ima največ zaslug sama vlada, ki je s svojim velikim vplivom v državi načrtno razvijala visoko tehnološke panoge predvsem z vzpodbujanjem mladih človeških potencialov. Univerzam, znanstvenikom in podjetnikom je omogočila aktivno sodelovanje ter jim z izdatnimi finančnimi sredstvi omogočala aktivno delovanje ter napredovanje v razvijanju in uresničevanju njihovih idej. Proračunski izdatki, namenjeni tako premišljeni in načrtovani porabi, so se ji dolgoročno bogato obrestovali.

4.1.1. DEJAVNIKI USPEHA

- **Pritok visoko usposobljene delovne sile**

Temelje visoko tehnoloških panog so zasnovali bogati in izobraženi imigranti iz bivše Sovjetske zveze, med katerimi so bili številni inženirji in znanstveniki, ki so se v Izrael priselili v zgodnjih 90-ih letih.

- **Državno vzpodbujanje perspektivnih podjetnikov**

Velike zasluge ima vlada, ki daje več kot 3 % BDP za raziskave in razvoj. (Več kot Nemčija, Japonska in ZDA). Država vzpodbuja ustanavljanje novih podjetij s tem, da prevzame do 66 % R & R stroškov, zato da se inovatorji ne bi ustrašili podjetniškega tveganja. Sprejemajo pa le projekte, ki prinesejo resnični tehnični napredek in se bodo zelo verjetno na svetovnem trgu prodajali z visokim dobičkom. Finančno ministrstvo nove podjetnike ob določenih pogojih 10 let oprošča plačevanja davkov ter jim tudi pomaga ustvariti lasten kapital.

- **Razvoj tehnoloških inkubatorjev**

Izrael je že zelo zgodaj spoznal, kako pomembne so znanstvene raziskave za razvoj gospodarstva. Že leta 1958 so ustanovili prvi lastni znanstveni center. Leta 1966 pa je

Ephraim Katzir, kasnejši predsednik države, uvedel decentralizirano strukturo, kjer so glavni znanstveniki iz vsakega ministrstva odgovorni za R & R na svojem področju. To omogoča lažji direktni kontakt med znanstveniki in vlado, kar olajša raziskave in tudi zagotavlja, da se posamezni ministri borijo za čim večji delež proračuna za njihovo specifično področje (Jewish virtual library-Government, 2003).

Vseh šest glavnih izraelskih univerz je raziskovalne narave in na njih študira približno 80 % vseh študentov. Naravoslovne smeri, medicino in inženiring študira skoraj 30 % dodiplomskih študentov in kar 60 % študentov podiplomskega študija. Univerze so v svoji neposredni bližini ustanovile raziskovalne industrijske parke (Jewish virtual library-Academia, 2003). Imajo tudi lastne marketinške oddelke, v katerih strokovnjaki pripravljajo predloge za industrijsko ovrednotenje novih tehnologij. V tako imenovanih inkubatorjih sodelujejo študentje, znanstveniki, profesorji ter projektni manager, ki priskrbi izkušene managerje iz drugih podjetij. Študentje si tako pridobijo številne praktične izkušnje, razvijajo in uresničujejo svoje ideje, vendar pa morajo po dveh letih zapustiti varni inkubator ravno zato, da prenesejo tok novega znanja naprej (Bambič, Mrak, 1999, str. 31). Država je leta 2000 namenila 3,5 % BDP za R & R (The Israely Economy at a glance 2001, 2003).

- **Tuje investicije velikih visokotehnoloških koorporacij**

Izrael je poleg splošnega globalizacijskega procesa izredno zanimiv za tuje vlagatelje, in sicer predvsem zaradi treh stvari (Bambič, Mrak, 1999, str. 31):

- razvoja industrije visoke tehnologije, ki je zrasla iz pretvorbe vojaško-obrambnih tehnologij,
- zgoraj predstavljenih tehnoloških inkubatorjev,
- ugodnosti, ki izvirajo iz spodbujevalnih zakonov in zaradi svetovnega povpraševanja po R & R podjetjih.

Mednarodni koncerni, kot so Microsoft, Motorola, IBM, Intel, Compaq, so v Izraelu že zdavnaj ustanovili podružnice, delno pa so tja prenesli tudi R & R oddelke, da so bližje viru znanja²¹ (Cvetko, 1998, str. 67).

- **Visoki izdatki za izobraževanje**

Izraelska vlada nameni veliko več finančnih sredstev za izobraževanje kot druge države. Leta je 1998 šlo v ta namen 8,3 % BDP, leto prej pa 10,7 %. Država ima tako tudi enega najvišjih deležev univerzitetnih diplomirancev na svetu (Bambič, Mrak, 1999, str. 30).

²¹ Tudi Bill Gates ima v Haifi svoje raziskovalce, za katere pravi, da so njegovo največje bogastvo (Cvetko, 1998, str. 67).

- **Sklenjen mirovni sporazum**

Trinajstega. septembra 1993 je bil v Oslu sklenjen mirovni sporazum, znan pod kratico WYE I²², med predsednikom PLO Jaserjem Arafatom in takratnim izraelskim predsednikom vlade, a dve leti kasneje umorjenim, Jicakom Rabinom. Četrtega. septembra 1999 pa je bil v egiptovskem letovišču Sharm el Sheik podpisan drugi dolgo pričakovani mirovni sporazum, imenovan WYE II. Sporazum, ki je v veljavo prišel 11. septembra, sta podpisala Jaser Arafat in predsednik izraelske vlade Jehud Barak (Bauval, 2003, str. 28).

- **Globalizacija**

Svetovni globalizacijski trend je omogočil lažji prodor na nove trge.

4.2. GOSPODARSKA RAST

4.2.1. KONJUNKTURA V ZAČETKU 90-IH

Po koncu hladne vojne, to je v obdobju 1989-1999, je prišlo do velikega pritoka bogatih in izobraženih judovskih priseljencev iz bivše SZ, ki so začeli razvijati visoko tehnologijo in odpirali nove trge (The World Factbook 2002, 2003). Nekoč dežela pomaranč se je razvila v deželo visoko tehnoloških podjetij. Prodaja programske opreme je skokovito rastla. Izvoz visokotehnološkega blaga se je med letoma 1990-1996 skoraj podvojil, in sicer s 5,4 na 10,5 milijard dolarjev. Od 100 izraelskih podjetij, ki so v 90-ih trgovala na Wall Streetu, jih je bilo 79 s področja visoke tehnologije. V tistih letih je bilo na področju izraelske industrije programske opreme ustanovljenih 3000 novih podjetij. Več so jih v istem času ustanovili le v ZDA (Cvetko, 1998, str. 67). Izraelski industrijski proizvodi so uspešno vstopili na tuje trge in se postavili ob rob velikim korporacijam. Življenjski standard se je močno povečal (The Israely Economy at a Glance 1996,1997, str. 1).

Poleg visoke tehnologije je v 90-ih letih spet zacvetel turizem. Leta 1992 je bilo 18 % turistov več kot leta 1987, ki je prej veljalo za rekordno (Hrovat, 1996, str. 9). Turizem je v obdobju 1992-1996 prispeval povprečno 3,2 % letno k BDP (Annual Report 1999, str. 86).

V začetku 90-ih let je postalo jasno, da je bilo fiksiranje deviznega tečaja med stabilizacijskim programom, posebno pri naraščajoči liberalizaciji finančnega sektorja, drago ter da je oviralo znižanje stopnje inflacije pod 20 %. Fiksen devizni tečaj in zunanjetrgovinska liberalizacija sta rezultirala v realni apreciaciji valute, kar je zmanjševalo konkurenčnost proizvodov. Deviznemu tečaju so zato dovolili večjo fleksibilnost. Leta 1990 so dovolili 5 % fluktuacijo deviznega tečaja, po letu 1991 pa je država uvedla fleksibilen devizni tečaj.

²² Sporazum, imenovan WYE I, je dobil ime po kraju Wye River blizu Washingtona (Bauval, 2003, str. 28).

Vlada je po letu 1994 začela izvajati restriktivno monetarno politiko z namenom zmanjšanja infacijskega procesa, kar ji je tudi uspelo. Stopnjo inflacije so končno znižali na eno mestno. Da so povečali domače povpraševanje, so izvajali tudi ekspanzivno fiskalno politiko, kar pa je seveda povzročilo povečanje proračunskega deficita s 3,3 % BDP v letu 1994 na 4,4 % v letu 1995 (De Fiore, 1998, str. 4-8).

4.2.2. RECESIJA V OBDOBJU 1996-1998

Leta 1997 je sicer prišlo do zmanjšanja izvoza industrijskih proizvodov ter padca investicij, vključno s stanovanjskimi. Na začasno manjšo recesijo so vplivali predvsem zunanji dejavniki. V drugi polovici leta 1997 je namreč vzhodno Azijo zajela finančna kriza, kar je močno vplivalo na njen uvoz iz Izraela, predvsem diamantov (Inflation Report, 1998, str. 15). Na zmanjšano gospodarsko aktivnost je vplival tudi končan pritok imigrantov. Absorpcija letih je namreč pomenila povečanje kapitalnih in stanovanjskih investicij ter večjo porabo. Ko pa se je pritok končal, so bile potrebe po teh investicijah veliko manjše, kar je negativno vplivalo na gospodarsko rast (Annual report 1999, str. 4).

4.2.3. PONOVNO OŽIVLJANJE V LETU 1999

Leta 1999 je bila ekonomska aktivnost spet oživljena. Domače povpraševanje je porastlo, izvoz se je predvsem zaradi realne depreciacije valute povečal in povečana je bila tudi privatna poraba. Prišlo je do povečanja investicij in do rasti v predelovalni industriji ter storitvenem sektorju, še vedno pa je bil upad v gradbeni aktivnosti. Zaposlenost v poslovnem sektorju se je sicer povečala, stopnja brezposelnosti pa se je kljub temu povečevala, saj se je ponudba delovne sile večala hitreje kot rast stopnje zaposlenosti (Annual report 1999, str. 1).

4.2.4. DANES RECESIJA

Po razcvetu visoke tehnologije, ki ga je doživela država v devetdesetih, je gospodarstvo zajela recesija, najhujša v zadnjih treh desetletjih. Industrijska proizvodnja je doživela negativno rast in sicer -4,5 % v letu 2001 (The World Factbook 2002, 2003). Recesija visoko tehnoloških panog je poleg ostalih držav zahodnega sveta dosegla tudi Izrael.

Zaradi nerešenega spora s Palestinci in nenehnih samomorilskih napadov je turizem močno upadel. Več kot 90 % hotelskih zmogljivosti je praznih. Prav tako so prazne restavracije. Posledica je negativna rast BDP in naraščajoča stopnja brezposelnosti. Izraelci vedno več denarja nalagajo v tujini in s tem državi jemljejo davčne prihodke in delovna mesta (Avšič, 2002, str. 49). Recesija je zajela tudi tradicionalne industrije, to je živilsko, tekstilno, usnjarsko, papirno, tiskarsko, kovinsko, lesno in pohištveno, kjer se je zaposlenost močno zmanjšala (Bambič, Mrak, 1999, str. 32).

Da bi vlada zmanjšala proračunski deficit, je povišala že tako visoke davke in znižala že tako nizke socialne ugodnosti (Avšič, 2002, str. 49). Leta 2000 je namreč proračunski deficit znašal 2,2 milijardi dolarjev.

Kljub recesiji ima država precej visok BDP. Leta 2001 je znašal 119 milijard USD, kar je 20.000 USD na prebivalca. V letu 2002 je BDP sicer znašal 122 milijard USD, vendar se je BDP na prebivalca zmanjšal. Znašal je 19.000 USD. Stopnja rasti BDP je bila leta 2002 že drugo leto zapored negativna. Inflacijo je država nekaj let držala na zelo nizki ravni. Leta 2001 je znašala 1,1 %. Leta 2002 pa je zopet nevarno narasla, in sicer na 5,7 %. Bolj problematičen je zunanji dolg, ki je leta 2001 znašal 42,8 milijarde USD (The World Factbook 2002, 2003).

4.2.4.1. Vzroki recesije

- Recesija visoko tehnoloških panog je zajela svetovno gospodarstvo, kar je močno vplivalo na Izrael.
- Leta 1996 se je začel priseljevalni val zmanjševati in tako je prišlo do opaznega znižanja domačega povpraševanja. Gospodarska rast je bila s tem v večji meri odvisna od povečanega izvoza.
- 27. septembra 2000 se je začela druga palestinska vstaja (Šurk, 2002, str. 4).
- Zaradi nenehnega vojnega stanja mora Izrael še vedno velik delež BDP nameniti za obrambo. Leta 2002 je ta odstotek znašal 8,75 %, kar je bilo 8,97 milijarde dolarjev (The World Factbook 2002, 2003).
- Zaradi vojaških spopadov je država tudi prestavila gospodarske reforme, ki naj bi bile bistvenega pomena za gospodarski razvoj. Predsednik vlade Ariel Šaron je s svojo stranko Likud kljub predvolilnim obljubam o velikih gospodarskih dosežkih februarja 2001 zaznamoval obdobje z najvišjo brezposelnostjo v zadnjih petdesetih letih in najmanj 500 žrtvami palestinskega terorizma (Šurk, 2003, str. 8).
- Država je leta 2002 dobila 600 milijonov USD gospodarske pomoči in 2,1 milijarde vojaške pomoči. Do leta 2008 bo gospodarska pomoč verjetno usahnila vsako leto za 120 milijonov dolarjev (Avšič, 2002, str. 49).

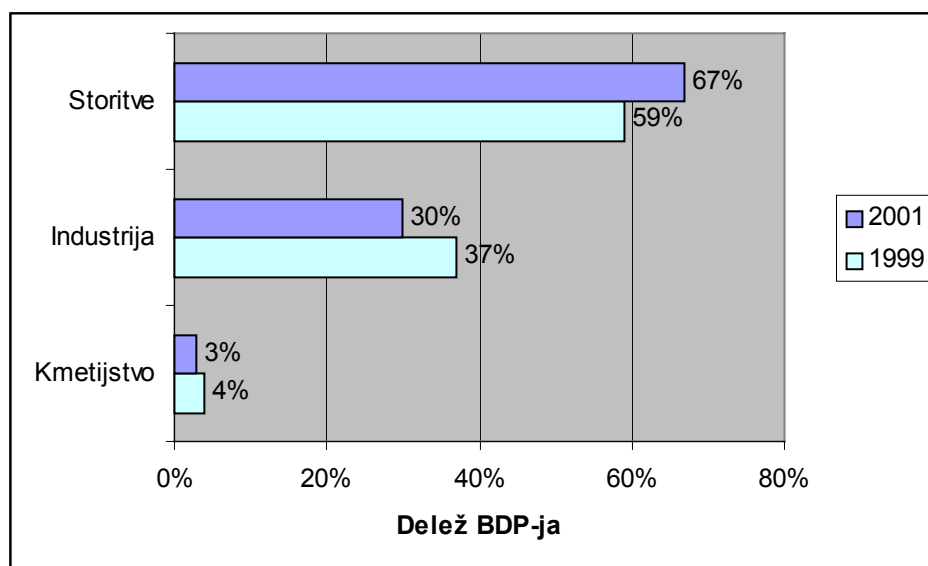
4.3. MAKROEKONOMSKI DEJAVNIKI

V tem poglavju bom predstavila še določene makroekonomske dejavnike ter njihovo gibanje v zadnjih letih, da si tako lažje predstavljamo sodobno državo Izrael ter njegovo zdajšnjo

gospodarsko situacijo in tako zaokrožimo poglobljeno znanje o gospodarskem razvoju Izraela v smiselno celoto.

Na spodnji sliki je prikazano, koliko je v relativnem znesku posamezen gospodarski sektor doprinesel k BDP v letih 1999 in 2001 .

SLIKA 3: Primerjava sektorjev gospodarstva kot deležev BDP-ja v letih 1999 in 2001

VIR: The World Factbook 2002, 2003.

Vidimo, da izraelskemu gospodarstvu največ dohodka prinaša terciarni sektor, to je storitveni, kar je seveda značilno za visoko razvite države sveta.

4.3.1. IZVOZ

Glavni izvozni proizvodi države:

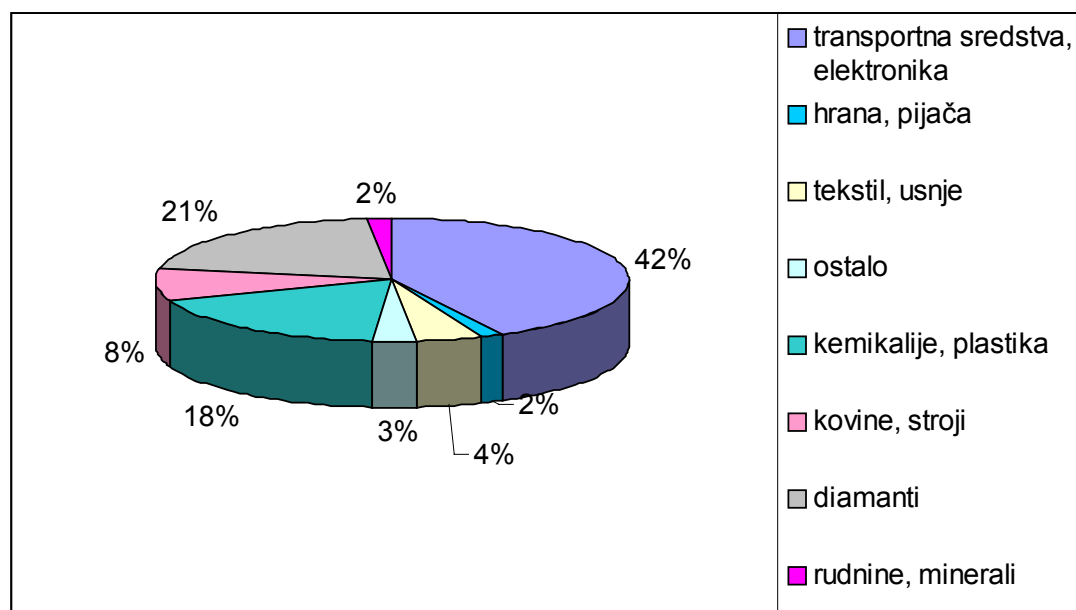
Sadje (melone, paradižniki, kumarice, jagode, kivi, avokado, pomaranče), zelenjava, bombaž, govedina, dnevni proizvodi, leseni in papirnati proizvodi, kovinski izdelki, kemikalije, fosfati, tobak, cement, brušeni diamanti²³, strojna, programska, elektronska in transportna oprema.

Temelj izraelskega uspeha v pridelavi kmetijskih proizvodov je tesna povezava med kmeti in raziskovalci, ki so sodelovali v razvijanju sofisticiranih metod na vseh kmetijskih področjih (Facts About Israel-Economy, 1991, str. 12).

Na sliki 4 bom predstavila, kakšna je bila struktura izvoza v industrijskih panogah v letu 2001.

²³ Izraelska diamantna industrija proizvede okoli 80 % vse svetovne proizvodnje poliranih kamnov ter 40 % poliranih diamantov. Izrael je največji center poliranja diamantov na svetu, tako v proizvodnji kot v trženju (Facts About Israel-Economy, 1991, str. 9).

SLIKA 4: Delež izvoza posameznih industrijskih panog v letu 2001

VIR: The Israeli Economy at a Glance, 2001, 2003.

Iz slike lahko razberemo, da skoraj polovico izraelskega izvoza zavzemajo transportna sredstva in elektronika, petino pa brušeni diamanti.

Vrednost izvoza v letu 2001 je znašala 26,5 milijarde USD, v letu 2002 pa 28 milijard USD.

Glavne izvozne partnerice in njihovi deleži v izvozu leta 2001:

ZDA-42,8 %, Benelux-7,4 %, Hong Kong-6,8 %, Nemčija-4,8 %, VB-4,8 % in Japonska-3,2%

4.3.2. UVOZ

Glavni uvozni proizvodi države:

Surovine, vojaška oprema, strojna oprema, surovi diamanti, nekatere vrste žita, sladkorna pesa, gorivo, potrošniške dobrine.

Glavne uvozne partnerice in njihovi deleži v uvozu leta 2001:

ZDA-23,5 %, Benelux-10,2 %, Nemčija-7,9 %, VB-6,7 %, Švica-6 % in Italija-5,2 %

Vrednost uvoza je v letu 2001 znašala 30,6 milijarde USD, v letu 2002 pa 30,8 milijarde USD (The World Factbook 2002, 2003). Če primerjamo ta znesek z zgornjo vrednostjo izvoza, vidimo, da je imela država leta 2001 primanjkljaj v trgovinski bilanci v višini 4,1 milijarde USD, leta 2002 pa 2,8 milijarde USD. V letu 2002 je torej na račun večjega izvoza nekoliko zmanjšala trgovinski deficit v plačilni bilanci.

4.3.3. GIBANJE EKONOMSKIH KAZALCEV V OBDOBJU 1991-2002

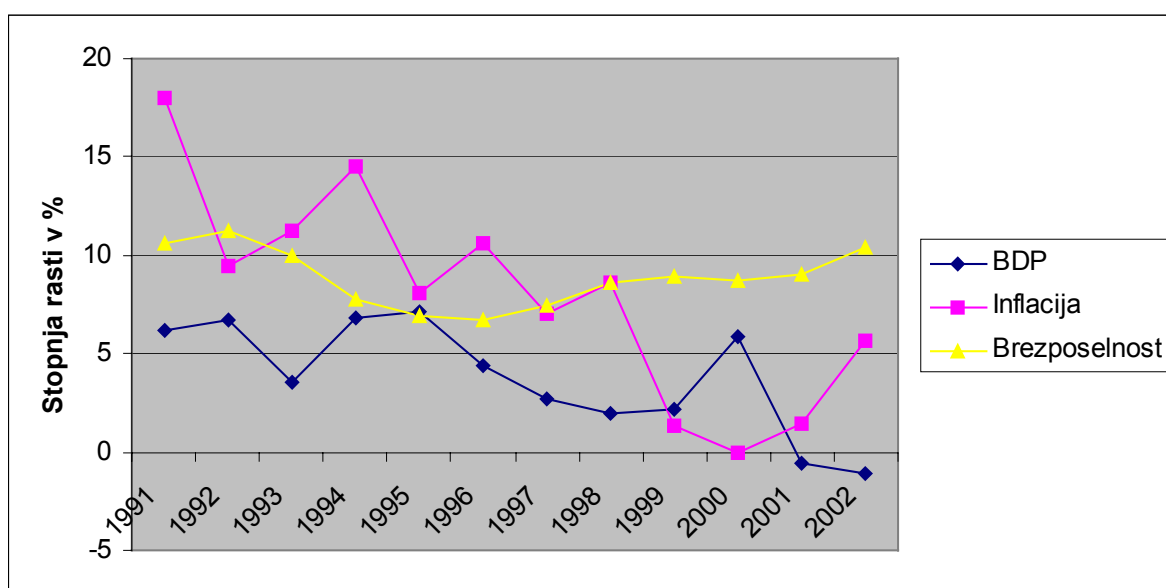
TABELA 6: Stopnja rasti BDP, inflacije in brezposelnosti v % v obdobju 1993-2002

Leto 19'	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02
BDP	5,9	6,7	3,5	6,8	7,1	4,4	2,7	2	2,2	5,9	-0,6	-1,1
Inflacija	18	9,4	11,2	14,5	8,1	10,6	7	8,6	1,3	0,0	1,4	5,7
Brezpos.	10,6	11,2	10,0	7,8	6,9	6,7	7,5	8,6	8,9	8,7	9	10,4

VIR: Avšič, 2002, str. 49; Bambič, Mrak, 1999, str. 30; Bank of Israel Annual Report 2002, 2003; Economic and Financial Data for Israel, 2003; The Israeli Economy at a Glance 1996,1997, str. 19-20; The World Factbook 2002, 2003.

Gibanje gospodarskih kazalcev, prikazanih v zgornji tabeli, predstavljam zaradi lažje ponazoritve tudi grafično.

SLIKA 5: Stopnja rasti BDP, inflacije in brezposelnosti v % v obdobju 1991-2002

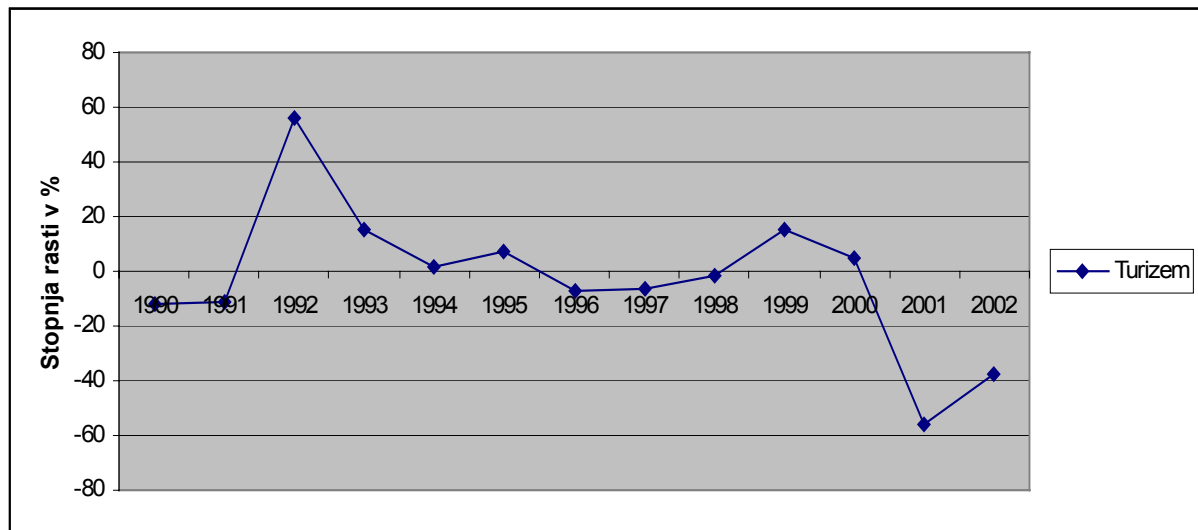

VIR: Avšič, 2002, str. 49; Bambič, Mrak, 1999, str. 30; Bank of Israel Annual Report 2002, 2003; Economic and Financial Data for Israel, 2003; The Israeli Economy at a Glance 1996,1997, str. 19-20; The World Factbook 2002, 2003.

Iz slike je jasno razvidno, kako sta se v obdobju konjunktura gospodarstva povečevala BDP in nasprotno zmanjševala brezposelnost. Prav tako sta opazni dve večji recesiji, in sicer po letu 1996, ko se je končal imigracijski proces ruskih intelektualcev, in v obdobju zadnjih dveh let. Jasno je razviden tudi trend zniževanja stopnje inflacije, ki pa se je v zadnjem letu spet nevarno povišala.

Na sliki 6 pa je prikazano še gibanje izvoza turističnih storitev v zadnjih trinajstih letih.

SLIKA 6: Stopnja rasti izvoza turističnih storitev v obdobju 1990-2002

VIR: Bank of Israel Annual Report 2002, 2003.

Če primerjamo sliko 6 s sliko 5, vidimo, da se gospodarski cikli odražajo tudi v turizmu. Visoka rast turizma v letu 1992 je bil posledica konca zalivske vojne in začetka mirovnih pogajanj. Leta 2001 pa je turizem močno upadel, kar je seveda povzročila druga palestinska vstaja, ki se je začela leta 2000.

Leta 2000 je Izrael z letalom obiskalo 1,95 milijonov turistov, leta 2001 pa le 1,06 milijona (Selected Economic Indicators, 2003). Leta 2002 je izvoz turističnih storitev prinesel 288 milijonov USD, kar je 0,23 % BDP v istem letu (Bank of Israel Annual Report 2002, 2003).

4.4. VPLIV IZRAELSKO-ARABSKEGA SPORA NA GOSPODARSTVO IZRAELA

Izraelsko-arabski konflikt ima močan neposredni in posredni vpliv na gospodarstvo Izraela. Zaradi visokega deleža izdatkov za obrambo res trpijo drugi sektorji, vendar pa ob tem ne smemo pozabiti, da vojaška industrija prav tako prinaša delovna mesta, pokriva del domačega povpraševanja in tako tudi sama prispeva določen delež k BDP. Negativen učinek vojaških izdatkov lahko pripišemo tistemu deležu, ki gre za uvoz vojaške opreme in ne celotnim izdatkom za obrambo. Poleg tega pa del uvoza krije ameriška pomoč, ki v nasprotnem primeru ne bi bila tako visoka. Intenziven razvoj vojaške industrije vzpodbuja tehnološki napredek, ki ga nato lahko koristijo tudi v drugih sektorjih, predvsem telekomunikacijskih. Zato ta dejavnik vseeno nima tako močnega negativnega vpliva, kot če problem pogledamo le površinsko.

Močan negativen vpliv ima zaprt arabski trg, ki bojkotira izraelske proizvode in zato si mora Izrael ustvarjati druge, bolj oddaljene trge, kjer pa ima višje transportne stroške in stroške delovne sile. Pogosti samomorilski napadi palestinskih teroristov, ki pobijajo civiliste na obljudenih mestih Jeruzalema in Tel Aviva, pa seveda odvrta tako investitorje kot turiste.

Zaradi teh kratkoročnih in dolgoročnih negativnih gospodarskih posledic menim, da bi se predsedniku vlade Arielu Šaronu splačalo nekoliko popustiti pri ozemeljskih interesih, v kolikor bi v zameno dobil mirno in varno poslovno okolje. Tako bi lahko začel izvajati gospodarske reforme, ki si jih je zastavil v predvolilnem obdobju in zopet pognal gospodarstvo v konjunkturo. Ob tem bi lahko zacvetel poslovni, elitni in verski turizem, država pa bi bila zopet vabljiva za investitorje.

Edino racionalno rešitev vidim v ustanovitvi neodvisne palestinske države. Ameriški predsednik George Bush je junija 2002 predstavil pobudo, ki predvideva razglasitev palestinske države leta 2005, če bodo Palestinci ustavili nasilje in z Izraelci sklenili premirje. Vendar rešitev ni enostavna. Arafat želi, da se palestinski begunci vrnejo tudi v državo Izrael, kar je za Izrael seveda nesprejemljivo. Glede na arabsko visoko rodno, bi v primeru vrnitve Arabcev tudi na območje mednarodno priznane države Izrael, Judje kmalu postali manjšina v lastni državi.

SKLEP

Šestmilijonska tržno razvita država sredi arabskega sveta je tako specifična država, da je ne moremo obravnavati ločeno in izolirano na obdobje od njene ustanovitve leta 1948 do danes. Osnove njenega gospodarstva so se namreč začele oblikovati že z razvojem sionističnega gibanja konec 19. stoletja, ki je s svojim aktivnim ustanavljanjem družbeno političnih organizacij postavilo temelje judovske nacionalne domovine v Palestini. Nadaljnji gospodarski razvoj pa je močno pogojen z zgodovinsko preteklostjo Judov tako v smislu diaspore kot izraelsko-arabskega spora. Prva je vplivala na pritek dela, kapitala, znanja in finančnih sredstev, kar je pospeševalo gospodarski razvoj in industrijsko proizvodnjo. Izraelsko-arabski spopadi pa vplivajo na visok delež izdatkov za obrambo na račun drugih sektorjev, poslovno negotovost, bojkot arabskega trga in neizkoriščene turistične zmogljivosti, kar seveda do neke mere zavira gospodarsko rast.

Država se je od nastanka leta 1948 do leta 1985 soočala s tremi velikimi gospodarskimi problemi, in sicer naraščajočo inflacijo, visoko brezposelnostjo in plačilnobilančnim primanjkljajem. Inflacija je postopoma prerasla v hiperinflacijo, vendar ji vlada ni posvečala veliko pozornosti, ker sta jo bolj skrbela brezposelnost in plačilnobilančni primanjkljaj. Glavni vzroki naraščajoče inflacije so bili financiranje naraščajočega proračunskega primanjkljaja in javnega dolga, rast osebnih dohodkov nad stopnjo rasti produktivnosti, jomkipurska vojna, dva naftna šoka, inflacijska pričakovanja in vladni ukrepi cenovnega šoka. Brezposelnost je bila posledica masovne imigracije, ki je gospodarstvo ni moglo takoj absorbirati, po vojni leta 1967 pa jo je povečal še pritek delovne sile z okupiranih ozemelj. Glavni vzrok plačilnobilančnega primanjkljaja so bili ogromni izdatki za obrambo, ki so šli za uvoz vojaške opreme. Primanjkljaj na tekočem računu plačilne bilance je bil nekoliko nižji kot primanjkljaj v trgovinski bilanci, in sicer zaradi stalnih enostranskih transferjev, ki so jih predstavljale zahodne pomoči.

V gospodarskem razvoju države Izrael opazimo tipične gospodarske cikle. Ob nastanku države so bila podjetja, ki so jih tam ustanovili premožnejši nemški Judi v tridesetih letih, odlična osnova za začetek gospodarskega razvoja Izraela predvsem na področju prehranske, gradbene, tekstilne, kemične, steklarske, kovinske, keramične, lesne, usnjarske in papirne industrije ter na področju obdelave surovih diamantov. Vendar pa je bila gospodarska situacija na začetku precej resna. Po visoki gospodarski rasti v 50-ih letih je v letih 1965-1967 nastopila recesija, na kar so vplivali zmanjšani viri zahodne pomoči in visoki izdatki za obrambo. V začetku 70-ih je zopet prišlo do gospodarske rasti predvsem po zaslugi hitrega porasta izvoza v proizvodnih, tehničnih in tehnoloških proizvodih. Po letu 1973 sta tretja izraelsko-arabska vojna in naftna kriza potisnila gospodarstvo v recesijo. Leta 1978 je bila gospodarska rast spet višja, leta 1982 pa je država padla v hudo finančno krizo.

Vsi poskusi, da bi znižali hitro rastočo inflacijo z ukrepi restriktivne monetarne politike, so bili neuspešni. Leta 1985 pa je vlada uvedla radikalen protiinflacijski program, s katerim je

uspešno znižala inflacijo s skoraj 500 % na 20 % letno, ne da bi se pri tem znatno povečala brezposelnost oziroma zmanjšala proizvodnja. Temelj tega svetovno znanega stabilizacijskega programa je bil tripartitni sporazum med vlado, sindikati in delodajalci. Glavni ukrepi programa so temeljili na izraziti restriktivni fiskalni politiki ter dobro sinhronizirani zamrznitvi deviznega tečaja, osebnih dohodkov in cen. K uspehu pa so svoj delež prispevali tudi zunanji dejavniki, in sicer izredna pomoč ZDA, deprecijacija dolarja in znižanje cene nafte in surovin.

V 90-ih letih se je Izrael razvil v gospodarstvo visoko tehnoloških panog, katerih podjetja so uspešno prodrli na svetovne trge. Glavni dejavnik izjemnega uspeha je načrtna politika vlade, ki visok delež BDP namenja tako za izobraževanje kot za raziskave in razvoj. Ustanovila je številne raziskovalne centre, kjer se pretaka znanje študentov, profesorjev, znanstvenikov, podjetnikov in menedžerjev. Uvedla pa je tudi določene ugodnosti, s katerimi vzpodbuja perspektivne podjetnike. Takšna načrtna razvojna politika je potisnila državo v sam vrh razvitih držav in glede na to, da je Slovenija prav tako majhno tržno gospodarstvo, bi v tej smeri lahko posnemala Izrael.

Danes je Izrael spet v recesiji. Določene visoko tehnološke panoge je namreč zajela recesija na svetovni ravni. Velik delež pa prispeva tudi nenehno vojno stanje in samomorilski terorizem islamskih terorističnih skupin, ki so del druge palestinske vstaje.

LITERATURA

1. Almuli J.: Pobeđena inflacija. Ekonomska politika, Beograd, 1988, 6. jun. 1988.
2. Avšič Vera: Topovi premagujejo maslo. Gospodarski vestnik, Ljubljana, LI (2002), 20, str. 49.
3. Avnery Uri: Izrael brez sionistov. Ljubljana: ČGP DELO, 1971. 230 str.
4. Bambič Matevž, Mrak Nataša: Izrael-najprej cena. Podjetnik, Ljubljana, 1999, oktober, str. 30-31.
5. Baletić Milovan: Povratak Židova u zemlju Izraelovu. Zagreb: Globus, 1983. 373 str.
6. Bautista M. Romeo et al.: Capital Utilization in Manufacturing. Oxford: Oxford University press, 1981. 274 str.
7. Bauval G. Robert: Enajsti september, datum, ki si ga bomo zapomnili. Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 18. januar 2003, str. 28.
8. Briel Iztok: Inflacija v prehodu v tržno gospodarstvo. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1993. 48 str.
9. Bruno Michael: Strategija naglog otklanjanja inflacije-Izrael 1985.godine. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 9-30.
10. Bruno Michael, Piterman Sylvia: Stabilizacija izraelske privrede. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 31-67.
11. Bruno Michael et al.: Inflation Stabilization. Cambridge: The MIT Press, 1988, str. 3-108.
12. Collins Larry, Lapierre Dominique: Jeruzalem, Jeruzalem. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1975. 549 str.
13. Connolly Peter: Kako so živeli – V času starih Judov.Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991. 63 str.
14. Cvetko Marija: Podjetniški inkubator. Gospodarski vestnik, Ljubljana: XLVII (1998), 15, str. 66- 67.

15. Čirović Milutin: Izraelski antiinflacioni program. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 68-78.
16. De Fiore Fiorella: The Transmission of Monetary Policy in Israel. IMF Working Paper. European I Department, WP/98/114, August 1998. 45 str.
17. Dežele in ljudje. Severna Afrika in Arabski polotok. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, str. 105-115.
18. Ferfila Bogomil: Sionizem in Izrael. Radovljica: Didakta; Ljubljana: Slovensko orientalistično društvo, 1993. 124 str.
19. Fisher Stanley, Frenkel A. Jacob: Inflation and Indexation: Israel. Washington, DC: Institute for international economics, 1985, str. 57-94.
20. Gaspari Mitja: Finansijski problemi i inflacija-Uporedna analiza Izraela i Jugoslavije u periodu 1980-1986 godine. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 79-108.
21. Goldsmith W. Raymond: Comparative national balance sheets: A Study of Twenty Countries. Chicago: The University of Chicago press, 1985, str. 244-245.
22. Halevi Nadav: Trade Liberalization in Israel. Foreign Economic Liberalization. San Francisco: Westview Press, 1991, str. 121-132.
23. Hrovat Metka: Izrael-gospodarstvo v konjunkturi. Gospodarski vestnik, Ljubljana, XLV (1996), 9, str. 38.
24. Jackson I. Graham: The Case of Israeli Exporters of Consumer Goods to Great Britain. Effective Patterns of International Marketing, West Yorkshire: European Journal of Marketing, volume 5, Number 3, 1981, str. 3-9.
25. Keller Werner: Povijest Židova: od biblijskih vremena do stvaranja Izraela. Zagreb: Naprijed, 1992. 571 str.
26. Kolak-Gradiška Darinka: Stabilizacija izraelske privrede-Trogodišnje iskustvo. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 142-150.
27. Kolak-Gradiška Darinka: Šok terapijom do stabilizacije. Časopis za pitanja robnog prometa-Nova trgovina. Niro »Privredni pregled« Beograd, XLI, 11. november 1988, str. 543-548.

28. Nedog Janez: Judovske družbeno-politične in vojaške organizacije in njihov pomen za nastanek države Izrael. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002. 70 str.
29. Perčič Tone: Prostožidarstvo. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000. 287 str.
30. Petrović M. Milan: Brzo i efikasno smanjenje inflacije-Slučaj Izraela. Stabilizacija u uslovima hiperinflacije. Beograd: Konzorcijum ekonomskih instituta Jugoslavije, 1989, str. 109-133.
31. Petrović M. Milan: Prikazi i bibliografija. Finansije, Časopis za teoriju i praksu iz oblasti finansija, Beograd, 1989a, 7-8, str. 475-479.
32. Piekalkiewicz Janusz: Dolga roka Izraela. Ljubljana: Založba Borec, 1981. 312 str.
33. Plešnar Jože: Izraelski ekspanzionizem pod videzom zgodovinskih pravic. Teorija in praksa, Ljubljana, 19 (1982), 4, str. 545-556.
34. Sachar M. Howard: A history of Israel from the rise of Zionism to our time. New York: Alfred A. Knopf, Inc., 2000. 1153 str.
35. Senjur Marjan: Raziskovalna naloga. Mednarodne izkušnje s protiinflacijskimi programi na primeru Argentine, Brazilije, Bolivije in Izraela-nauka za Jugoslavijo. Ljubljana: Raziskovalni center EF Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja, 1987. 31 str.
36. Senjur Marjan: Raziskovalna naloga. Vloga uvoza tujega kapitala za stabilizacijo gospodarstva in strukturno prilagajanje. Ljubljana: Raziskovalni center EF Borisa Kidriča Univerze Edvarda Kardelja, 1988. 56 str.
37. Šobajić Vojimir: Judje in Izrael. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1982. 610 str.
38. Šurk Barbara: Jeruzalem. Delo, Ljubljana, 24.10. 2002, str. 4.
39. Šurk Barbara: Eden ni košer, drugi je prašič. Delo, Ljubljana, 28.1. 2003, str. 4.
40. Vekarić Vatroslav: Jedna interpretacija društvenih korena palestinskog pitanja. Beograd: Inštitut za međunarodnu politiku i privredu, 1983, str. 202-221.

VIRI

1. Annual Report 1999. Jerusalem: Bank of Israel, March 2000, 385 str.
2. Bank of Israel Annual Report 2002. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:http://www.bankisrael.gov.il/deptdata/mehkar/doch02/eng/2_a_4_e.xls], 11.5.2003.
3. Bank of Israel Annual Report 2002. Real Economic Activity. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:http://www.bankisrael.gov.il/deptdata/mehkar/doch02/eng/a_1_43_e.xls],
15.5.2003.
4. Bank of Israel Annual Report 2002. Real Economic Activity. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:http://www.bankisrael.gov.il/deptdata/mehkar/doch02/eng/a_1_1_e.xls],
15.5.2003.
5. Bank of Israel Annual Report 2002. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:http://www.bankisrael.gov.il/deptdata/mehkar/doch02/eng/2_a_4_e.xls],
10.5.2003.
6. Economic and Financial Data for Israel. Jerusalem: Central Bureau of Statistics.
[URL:<http://www.cbs.gov.il/imf/dsbbisr.htm>], 7.4.2003.
7. Encyclopaedia Judaica. Jerusalem: Keter Publishing House Jerusalem Ltd, 1996.
8. English Language Dictionary. Birmingham: Collins Birmingham University International Language Database, 1993.
9. Facts About Israel-Economy. Jerusalem: Israel Information Center, 1991. 19 str.
10. Facts About Israel. Jerusalem: Israel Information Center, 1996. 286 str.
11. Inflation Report. Jerusalem: Bank of Israel, July 1998, str. 12-15.
12. Interni viri Judovske skupnosti v Sloveniji.
13. Jewish Virtual Library. Academia. The American-Israeli Cooperative Enterprise.
[URL:<http://www.us-israel.org/jsource/biotech/six.html>], 5.5.2003.
14. Jewish Virtual Library. Government. The American-Israeli Cooperative Enterprise.
[URL:<http://www.us-israel.org/jsource/biotech/seven.html>], 5.5.2003.

15. Jewish Virtual Library. World Zionist Organization. The American-Israeli Cooperative Enterprise. [URL:<http://www.us-israel.org/jsource/Zionism/wzo.htm>], 18.5.2003.
16. Recent economic developments. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:<http://www.bankisrael.gov.il/develeng/develeng87/develeng.htm>], 30.3.2003.
17. Recent economic developments. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:<http://www.bankisrael.gov.il/develeng/develeng89/develeng.htm>], 30.3.2003.
18. Recent economic developments. Jerusalem: Bank of Israel.
[URL:<http://www.bankisrael.gov.il/develeng/develeng93/develeng.htm>], 30.3.2003.
19. Selected Economic Indicators. Jerusalem: Central Bureau of Statistics, 4, April 2003.
[URL:http://www.cbs.gov.il/indicators/ind_tab3e.shtml].
20. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. DZS. 1994.
21. The Israeli Economy at a Glance 2002. Jerusalem: Ministry of Industry & Trade.
[URL:http://www.moit.gov.il/tamas_Mainlink_english.asp?link=bin/goto.asp?{F30485}}], 30.3. 2003.
22. The Israely Economy at a Glance 1996. Jerusalem: Ministry of Industry & Trade, may 1997, str. 1.
23. The World Factbook 2002. Washington: CIA.
[URL: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/is.html>], 19.3.2003.

KRATICE IN SLOVAR

BDP- bruto domači proizvod

COLA- Cost of Living Adjustment (sporazum o prilagoditvi plač življenjskim stroškom)

JA- Jewish Agency (Judovska agencija)

JNF- Jewish National Fund (Judovski nacionalni sklad)

NBI- National Bank of Israel (Centralna banka Izraela)

PLO- Palestine Liberation Organization (Palestinska osvobodilna organizacija)

PB- plačilna bilanca

R&R- Raziskave in razvoj

SZ- Sovjetska Zveza

USD- ameriški dolar

VB- Velika Britanija

ZN- Združeni narodi

ZO- Zionist Organization (Sionistična organizacija)